

ימשכו שנים רבות אחר ר"י ועמו יתום פרק המעלה והתפארת מומן האמוראים שבארץ ישראל הוא פרק הזמן אשר בו החכמה התלמודית עוד עמדה ביפעתה ומרות הקדמונים עליה ואשר מנהו והלאה פנה הורה פנה זיוה פנה הדרה.

פרק תשיעי

הלכירי רבי יוחנן ושל חבריו.

הרוח החדשה אשר נשבה בישיבה שבטבריה העירה קנאת התלמידים בכל קצוי א"י ומשכה אחריה מספר גדול מן החכמים שבבבל. מדי החלה החכמה התלמודית להתפשט בארץ, והנה המון רב תלמידים מכל הארצות באו לקחת תורה מפי גדולי החכמים שבא"י והם אחרי מות רבי יוחנן וחבריו היו הראשים ומנהיגי הישיבות. אולם מכלם אין גם אחד אשר ברא חדשות על שדה התורה שבעל פה לה אדירה, אבל חדשות לבקרים הולידו והצמיחו להגדילה. כי בקנאה גדולה אונזו וחקרו ודרשו בתורות מוריהם והוציאו מהן תולדות חדשות ופרו ורבו הדינים לאין מספר. כרבם כן חטאו והתרחקו מהמסורה אשר הציבו להם קדמוניהם העוותים והעקולים בדרישת התורה שבעל פה אשר עליהם טקונו ר"ש בן יוחאי בזמנו לאמר שלא נמצא עוד משנה ברורה והלכה ברורה במקום אחד, ואשר ר"י הנשיא בקש לתקן על ידי סדר משנתו (ח"ב צד 177, 183) כלם חזרו לאיתנם הראשון, ועוד גברו שבעתים, לסבת חלוק הדעות בפירושי המשניות. והערבוביה גדלה והתעצמה עוד משרבו התלמידים העולים מבבל לא"י והיורדים מא"י לכבל אלה מפה ואלה משם הביאו אהם פירושים ודברים הלכותיים בשם גדולי המורים בשתי הארצות האלה אשר הם לא חשבו ולא עלו על לבם. לפעמים מעו התלמידים בקבלתם ולפעמים מעו בהבנת דברי המורה, ולא עוד אלא שגם בכללים היסודיים אשר עליהם נוסדו פסקי ההלכה שבתלמוד ואשר העמידים גדולי מוריהם בפרק הזמן הראשון של האמוראים, גם בהם נחלקו דעות המקבילים עד שלפעמים מוסר אחד מן התלמידים כלל גדול בפסקי ההלכה מרבו והלמיד חברו מוסר בשמו הפוכה. וכן היו הקבילות רפויות בידם ששמעו שמועות מחכמים שונים ולא ידעו עוד מי אמר כן ומי אמר כן (ירושלמי פאה פ"ח ה"ז דמאי פ"ב ה"ד שבת פ"א ה"ז ובכ"מ), ופעמים רבות מצאנו שבעל הגמרא מביא דבר בשם חכם מיוחד ומודה שקבלתו מסופקת כי "מטו בה" בשם חכם אחר (ירושלמי שבת פ"א ה"ד ושם ה"ד ובכ"מ), ובמקומות אין מספר מובאים בתלמוד שמועות אמוראים ומכריעים לבסוף שמעולם לא נתאמרו אלה השמועות, ואם נאמרו לא נאמרו אלא באופן אחר (בהרבה מקומות בש"ס), ונאמנים עלינו דברי בעלי התוספות הצרפתים שיש בתלמוד לפעמים משא ומתן של הלכה שנמסר על שם האמוראים ולא היו דברים מעולם (בבלי יבמות לה: ובב"ב קנז: גדה כד.). ויש מן התלמידים אשר תלמידים אחרים חבריהם קראו אחריהם מלא שאין לסמוך על קבלתם. ומצאנו במקומות שונים שרמי בר יחזקאל הזהיר את החכמים לבטלי ציית "להנה כללי דכיל יהודה אחיו משמיה דשמואל" (כתובות עז: ובכ"מ), ומשמיה

1) ע"י ירושלמי ברכות פ"א ה"ח פליגי ר' יצחק בר נחמן ור' סימון כיצד אמר ריב"ל. שם פ"ו ח"א פליגי ר' אבא ור"ז כיצד אמר שמואל. פאה פ"ג ח"מ עבר ר' אימי עובדא ע"פ דברי ר' יוחנן ולפי קבלת ר' אבתי ור' לא אמר ר' יוחנן וחזר בו ר' אימי. ונמצא במקומות אין מספר בש"ס אמוראי נגזרו אליבא דאמורא פלוגי. 2) ע"י כתובות (עז.) בענין כללא דר' יוחנן בכ"מ ששנת רשב"ג במשנתו הלכת כמותו וכו' אמוראי נגזרו ואליבא דר' יוחנן. וע"י עירובין (מז: מז.) דכס ד בעי חש"פ למימר דתני כללי ר"מ ור"י הלכת כר"י וכו' דקארי בשם ר' יוחנן לאו כ"ע נפרי לחי בשמו. (דו"ד ח"ג)

ומשמיה דרב (חולין סד), ואמרו גם על יצחק סומקא „לאו דסמכא הוא“ (יבמות סד); ונסתפקו בר' אביתר אם יש לסמוך על קבלתו (גימין ו); ולא השגיחו על קבלת ר' בנימין בר יפת נגד קבלת ר' חייא בר אבא (ירושלמי ברכות פ"ו ה"א ובבבלי לח:). ואף רחב"א שמקלים אותו שכל קבלותיו פרו' יוחנן ככסף מווקק שבעתים (ג"ז שם), מסר לפעמים קבלות בשם רבו אשר חבריו המילו ספק באמתתן (יבמות סה:), ולפעמים החכמים עצמם נסתפקו בקבלתם ואמרו „זמנין בשם רבי פלוני וזמנין בשם רבי פלוני“ (ירושלמי מעשרות פ"ה ה"ה ובכ"ט), והנה כל אלה הערובים והתקולים פרו לרוב בפרק זמן הזה אחרי מות גדולי האמוראים שבדורות הראשונים, וזה סעת אשר חדל להיות להם אורח כגדולים הקדמונים אשר עוד האמינו בעצמם ושאו דעותיהם מקרב רוחם, ומעת אשר נסמרו הקבלות לחכמים אשר לא היו מתונים במשפטם על הדברים שקבלו ומעו בהם או לא ידעו ולא הבינו לכוון השמועות, ומעת אשר נמצאו בהם חכמים אשר לא היו גאונים במסירת קבלותיהם, ולא נתמה על החפץ! הלא הם עצמם לא העלימו עינם מהדפי הזה אשר דבק בקצתם והודו ולא הכחידוהו תחת לשונם, ואף ההוראה הזאת היא כבודם והיא התלהם. הן ארשו על ר' זעירא שעליו הכתוב אומר ואיש אמונים מי ימצא (ירושלמי שבת פ"א ה"ב) על שהוא איננו כשאר כל אדם אלא מוסר קבלותיו באמונה (שם), הלא זה אית ברור כי התאוננו על ההמסעות אנשי אמונים במסירת הדברים בשם אומרים. ואיך נמיל ספק בזה בראותנו שחכם גדול כר' אבהו מסר דברים בשם ר' יוחנן ושני עדים כשרים מכחישים אותו (יבמות סה:), ויותר מזה היה נחשד מאת שמעון בן אבא שמפני פניה אחרת תולה דבריו בר' רבו (ירושלמי פאה פ"א ה"א). וכן ר' זעירא מוכיח את התלמידים על ככה בתוכחה סגולה לאמר „עד כדון ר' שמואל בן ר' יצחק קיים ואתון תולין בו מרמוטין (ירושלמי מעשר שני פ"א ה"ג), ואולם זמן אשר בקרבו נגלו לעינינו מראות כאלה הוא מועד ירידה. ובאמת אם נבינה מבלי המות משפט בתכונות החכמים של פרק הזמן הזה ובערך תורתם וחכמתם אז נראה ברור כי אמת וצדק משפטנו.

אחד מגדולי תלמידי ר' יוחנן אשר ישב לפניו זמן רב וכבר בא בימים, במות ר' יהודה בר' חייא בר' אבא הכבלי ומשפחת כהנים⁽⁸⁾. בבבלי למד ר' בלי ספק ית מדרשו של שמואל, וגם אמר שמועה בשמו (ירושלמי ברכות פ"ח ה"ח). עליותו סבכל לא נופלת בזמן קדום, כי בעוד ר' יוחנן יושב בצפורי והחל לדרוש ברכים בבית מדרש של ר' בנייה היה ר' חייא ב"א יושב ומשמש לפני ר' חנינה (הוריות פ"ג ה"ח), וכן סצאנו שהיה משמש את ר' יהושע בן לוי ויהי לו כבן אהוב (שבת פ"א ה"ב), מזה יוצא ברור שעד לא עלה ר' יוחנן לגדולה היה רחב"א בא"י, אך רבו המובהק היה ר' יוחנן. דרכו של רחב"א היה לדקדק היטב בדבריו ר"י (ברכות לג:), והיה זה משפטו כל הימים לחזור לפניו על למודו בסוף כל שלשים יום (שם לח:). כל חפצו וכל יגיעו היה לקבץ ולאסוף בחפניו המון שמועות מאחרים ולהכניסם בזכרונם, ובאמת חלק גדול מתורתו של ר' יוחנן אך מידו נתקיים לנו. וכן מסר הרבה שמועות בשם ר' חנינה (תרומות פ"י ה"י מעשרות פ"א ה"ג) ובשם ריב"ל (חלה פ"ב ה"ג בבלי חולין צח. ובכ"ט) ובשם ר' יונתן (מעשר שני פ"א ה"ב) ובשם רשב"ל (ברכות פ"ח ה"ב חלה פ"ב ה"ג, ובכ"ט) ובשם ר' אלעזר (חלה פ"ג ה"ה שבת פ"ד ה"ד) ובשם רבי

(8) לפעמים נמצא ר' חייא סתם ואינו אחר אלא ר"ח בר אבא ולרוב ניכר מן הענין מי הוא. ונמצא בירושלמי פעמים רבות א"ר חייא א"ר יוחנן וזה תמיד רחב"א. ועי' בשקלים פ"ד ח ג שם איתא רחב"א בעי וכו' אחר ר' בא בשם ר' חייא בשם ר' יוסי וכו' ר' בא בן כחן בעי קומי ר' יוסי מחלפא דרחב"א תמן צריכא לית הכא פשיטא לית. הרי דר"ח סתם כאן וזא רחב"א. (ידיד ח"ג)

ר' חייא בר יוסף (כלאים פ"ד ה"ה) ועוד בשם חכמים אחרים. ולפי רוב השמועות אשר מסר מגדולי הדור ההוא היתה לאמר עליו כי היה „צנא מלא ספרי" של זמנו. חברים נאמנים היו לו ר' אימי ור' אסי (דמאי פ"ו ה"א מעשרות פ"ד ה"ב פסחים ספ"ג מגילה פ"ג ה"ב), ובחברתם הלך לפעמים למסעיו (עירובין פ"ו ה"ג פ"ח ה"ד). ופעם אחת נשלחו שלשתם יחד לעיירות א"י לעשות תיקונים להלמוד תורה (ירושלמי חגיגה פ"א ה' ה' ובכ"מ). הוא היה בעל הלכה ונעלה מאד על חבריו בבקיותו ובידיעתו את כל שמועות החכמים עד זמנו, והיה גם כבלי לאמיתו ומפולפל ככל משפטיו וחקתיו, אבל באגדה לא היה בקי, ולא היתה נפשו לאגדה כמשפט רוב בעלי ההלכה והפלפול (ירושלמי שבת פמ"ו ה"א), ומעדות עצמו שמענו כי לא היו ידיו רב לו אף במקרא (ב"ק נה), וגם המדה הזאת הביא אתו מביתו ומולדתו. אמנם מדה בבליית אחרת היתה בו אשר היא ודאי תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. המדה הזאת היתה כי לא היה מבעלי חששות קטנות המחמירים יותר מכפי שורת הדין, כן יתברר לנו אם נדקדק ברוב ההלכות הנזכרות על שמו. ואף לעצמו לא חשש להעמיד עליו חומרות במקום שתכלית יקרה דורשת מאתו להקל בדבר. מפני זה לא חשש לקדושת כהונתו במקום כבוד מלך ופסע על הקבירות בצור לראות את המלך (ירושלמי ברכות פ"ג ה"א). ובמות ר"י נשיאה נטמא לו ודחף גם את ר' זעירא – אשר היה כהן – וטמאהו בעל כרחו מפני כבוד הנשיא (שם), הוא הלך חוצה לארץ אל ארץ טמאה מפני צורך פרנסתו (חגיגה פ"א ה"ח). וכן הוא המציא אופן היתר להשקות את הדקלים בשביעית (שביעית פ"ב ה"ד) ובלי ספק שעתי צריכה לכך. אמנם גם חבמתו בפלפול גם בקיותו בשמועות לא נתנו תכונה מיוחדת לתלמודו, וגם מעוני ומחסור הצל לא הצילוה. כל ימיו העוני הציקו, והלך מפני דחקו לבקש מחיתו בח"ל (ירושלמי חגיגה שם), והוכרח גם לסבב לפעמים בעיירות לדרוש (שבת פ"ב ה"א סוטה מ), ואולי להמציא לו פרנסה כדרך הדרשנים בזמנים הקדמונים. רחב"א היה לו שני אחים האחד היה ר' נתן הכהן (ב"ר פ"ו) או ר' כהן סתם (ירושלמי שבת פ"ב ה"ו), ואולי הוא הוא ר' נתן בר אבא תלמיד רב (ב"מ מא: ביצה לב:), ותלמיד שמואל (ירושלמי ע"ז פ"ב ה"י), ואשר ר' אלעזר מחבבו מאד ומוקירו (מ"ק פ"ג ה"א). אחיו השני היה רב בנאי או רבנאי (כתובות כא: ג' ובכ"מ), והוא לא עלה לא"י. יש מיחסים לו עוד אח שלישי והוא שמעון בן בא הנקרא בכבל: ר' שמן בר אבא אבל אין לנו ראיה על זה (סדה"ד), אבל על כל פנים אחיו היה בעוני. רבי חגיגה היה רבו שקבל ממנו תורה (ברכות פ"ד ה"ד תרומות פ"ח ה"ה ובכ"מ). וכבר אז נשא וסבל עוני ולחץ עדי קצר כח סבלו ונפשו מתאמצת לעזוב א"י ללכת חל לבקש מחיתו – ואולי רצה ללכת בבבלה כי שם מולדתו (שבת פ"ו ה"ב) – אך לא בצע את אשר זמם, יען כי ר"ח רבו עצרוה מלכת כי לא נתן לו רשות באמרו למחר אני הולך אצל אבותיך יהו אומרים נסיעה אחת של חמדה שהיתה לנו בא"י התרת לצאת ח"ל (ירושלמי מ"ק פ"ג ה"א). אחרי כן אירע כי בנות שמואל מבבל אשר היה קרוב לו ממשפחתו הובאו שבויות חרב אל ר"ח, והנה שמעון בן בא לקח את האחת לו לאשה במצות ר"ח, ובלי ספק קוה כי אם יהיה חתן לשמואל יושב גורלו, אבל לא ארכו הימים ותמת עליו אשתו, ויהי כאשר אחרי כן נשא את אחותה מתה גם היא (ירושלמי כתובות פ"ב ה"ו ובבלי שם), וישאר אלמן נעזב ונדכא כבדאשונה. בשקידה רבה היה שוקד על דלתו בתי שם, וישאר אלמן נעזב ונדכא כבדאשונה. ב"ר ינאי (שביעית פ"ו ה"ג) מר' חגיגה מדרש שונים וקבל תורות מכל גדולי החכמים. מר' ינאי (שביעית פ"ו ה"ג) מר' חגיגה (עי' לפני זה) מר"ב (תרומות פ"ח ה"ה) מר' אלעזר (ברכות פ"ה ה"ג) מר"ב כהנא הבבלי (תרומות פ"ד ה"ו) ורובן מר' יוחנן (בכ"מ). וכן היה חסיד בכל מעשיו והיה

מדקדק במצות הרבה (ברכות פ"ב ה"א בכורים פ"ג ה"ג). אמנם גם חכמתו גם חסידותו לא עמדו לו להיטיב נורלו לא בטובה מוסרית ולא בטובה חסידית, בטובה חוסרית לא, כי עד זקנה ושיבה עוני ומחסור דכאו לארץ חיותו, ובטובה מוסרית לא, כי עם כל חכמתו וצדקתו לא זכה לקבל מנוי, בני זמנו אמרו עליו כי מזלו הרע היה גורם כי לא נסמך, אבל קרוב יותר הוא שלא סמכוהו מפני שחכמתו המסכן בזויה, ולא שם הנשיא עינו עליו יען היותו עני. הוא אשר לא לפי ערך חכמתו אדם כי אם לפי ערך כספו והוננו היה מחלק מנויים. ויהי בראיתו את רוע חבלו כי נדחק מפני השעת מכל טוב החיים, שעם כל חכמתו אין לו מה לאכול וגם הכבוד להתמנות, אשר יאות לו יותר מאלף אשר קבלו המנוי, שגם הוא לא נתן לו, עזב את הישיבה וילך לו אל ארץ אחרת וישב שם. גם אחרי מות ר' יוחנן לא נסמך שמעון בן אבא ור' אבהו היה מתאונן על העול אשר נעשה לו, ואמר: מי יגלה עפר מעיניך רבי יוחנן! אבהו הקטן שבתלמידך נתמנה ושמעון בן אבא אשר הוא כצנף תפארה לדורו לא נתמנה. ובעת ההיא שלח ר' אבהו אליו אנגד שלומים וקראו לשוב לא"י לשאת אתו משא הישיבה בקסרין, אבל לא הוגד לנו אם שב (ירושלמי בכורים פ"ג ה"ג). הנבלה הזאת אשר נעשתה לו ואשר הפגיעה גם בחכמים אחרים הפריאה רש ושלענה לעושיה, הנשיאים, ותשיב להם גמולם בראשם, כי הנשיאות מעט מעט השפלה וכבודה גלה ממנה. ואולם אין להכחיש כי נבלה כזאת גם תמעט קנאת סופרים, ובהתמעט הקנאה גם חכמת התורה עצמה נזקת ותרד מכבודה הראשון.

התמעטות חכמת התורה כבר עשתה רשומיה בזמן לא כביר אחרי מות ר' יוחנן ור' אלעזר – שני מאורות זמנם. אז נאמנו מאד הדברים אשר דבר המקונן על קברו של ר' יוחנן: והבאתי השמש בצהרים! כי פתאום פנה זיו הישיבה ואספה נגהה אשר היה לה עד עתה. בעת ההיא היו רבי אימי ור' אסי ראשי הדור. רבי אימי היה בבלי ממולדתו וממשפחת כהנים (גימין נט:); מתי עלה מבבל לא נודע לנו אבל ברור הוא כי עלה זמן רב קודם עלות ר' יוחנן על כסא ראש הישיבה בבבליה. כי מפיהו אנו יודעים כי מדי עלותו היה מתלמידיו ר' הושעיה רבה ובפירוש אמר: זמנין סניאין יתיבית קומי דר' הישעיה (ירושלמי שבת פ"ג ה"א) וזה מוכיח כי ישב לפניו ימים רבים. בימי ר' אבא בר זבדא ישבו עמו יחד, הוא ור' אסי, בבית ועד והיה ר' אבא פותח והם חותמין (סנהדרין פ"א ה"א). מכל זה נראה כי כל הימים אשר מלך רבי יוחנן ועוד זמן מה קידם לכן היה ר' אימי משמש לפני חכמים בא"י, ובעת ההיא נסמך (כתובות יז:). לפי קבלת הגאונים (רש"ג באגרתו) נעשה ראש ביישיבת מבבליה ור' אסי השני לו. ומזה נוכח לשער כי הוא היה זקן מר' אסי חבירו. עוד טרם עלותו לגדולה נקראו ר' אמי ור' אסי, דייני ארץ ישראל (סנהדרין יז), ובלי ספק גם בעת ההיא נופלת שליחותו אשר שלחו ר"י נשיאה אותו ואת חבריו ר' אסי ורחב"א לעיירות א"י לעשות תקונים לתלמוד הירא. בקרב הימים אשר עודו דיין נקראו ההוראות אשר יצאו מבית דינו על שם כל היושבים אתו בכ"ד והם ר' אסי ורחב"א, וגם השאלות שנשלחו להם בהלכה נשאלו מפי שלשתם (דמאי פ"ו ה"א מגילה פ"ג ה"ב יבמות פ"ד ה"ד), אבל השאלות אשר נמצא מיוחדות רק אליו בלי ספק נשאלו מאתו בהיותו ראש ישיבה (חלה פ"ב ה"ה סוכה ספ"א מגילה פ"ג ה"א ובכ"מ). במשך ימי תשמישו לפני חכמים היה דברו עם כל גדולי הדור והוא וקבל מהם שמעויות ומסרן להלמידיו בשמם: מר' הושעיה רבה (ירושלמי שבת פ"ג ה"א) מר' ינאי (דמאי פ"ב ה"ב) מר' אלעזר (כלאים פ"ח ה"ה) מר' יוסי בר חנינה (שבועות פ"ד ה"ב) ובמקומות רבים מרשב"ל, ורוב קבלותיו קבל ומסר מר' יוחנן. בקצת מקומות נראה כי היה משהדל לרכל

להקל בהוראות כמו בענין מעשרות (דמאי פ"ו ה"א) ובשביעית נגד דין המשנה (מעשרות ספ"ה) לענין הפקר בשביעית (שביעית פ"ט ה"ה) ולענין חלה בסימאה (חלה פ"ב ה"ה). ומצאנו נ"ב שהיה גוער במתחסדים המחמירים על עצמם מלעשות מלאכה בחולו של מועד וממעיטים ע"י זה בשמחת הרגל (פסחים פ"ד ה"א). אולם באמת היו כל אלה ההוראות אך כיוצאות מן הכלל ובדרך כלל היה מן היראים בהוראה כדרך רוב בני א"י, ופעמים רבות נמצא כי היה לבו נוקמור לעמוד בהוואתו להקל אם הודע אליו כי יש חולק בדבר. פעם אחת רצה להתיר יום משה של גוים מפני דרכי שלום, ובטל דעתו בשהודיעו לו כי יש ברייתא ששנה בה ר' חייא "אסור" (דמאי פ"ו ה"ו). וכן הורה להכשיר גט שהביא עבד, ולא הוציא הוראתו אל הפועל מפני שהודיעוהו שיש ברייתא של ר' חייא המכשרת אותו (גיטין פ"ב מ"ו). ושוב פעם אחרת הורה הוראה בסמיכתו על קבלה שקבל מר' יוחנן, וכמעט אמר לו אחד מן החברים בשם ר"י להפך מקבלתו לא חקר ולא דרש וחזר מהוראתו (פאה ספ"ג). מכל זה אנו רואים כי חסרה לו האמונה בעצמו ורק עמד על רגלי אחרים. ועתה מבואר כי בין ראשי הישיבה היה הוא הראשון אשר נהג עם גדולי האמוראים הראשונים כמנהג שנהגו הם עם התנאים אשר השתדלו בכל עז לבלתי בוא בהכחשה עם דבריהם עד שכמעט נראים הדברים כי שמו להם לחק שלא לחלוק על התנאים (רמב"ם פ"ב סממרים וככ"מ שם), אף כן נהג ר' אמי עם תורות רבותיו ורבותיהם לבלתי סור מדבריהם ולבטל דעתו מפני דעתם. ואמנם מנהגו הזה היה גם המטבע אשר הטבעה במעשה כל החכמים שבא"י בדור הזה ומנהו והלאה.

חבר נאמן לר' אמי היה ר' אסי הנקרא בתלמוד ירושלמי לרוב ר' יוסי או יוסה גם יסא, יסה, איסי, אסא. גם הוא ממשפחת כהנים (גיטין נטז), וארץ מולדתו היתה בבל, ואין זה רב אסי אשר היה כבר מן הגדולים בבבל בבוא רב לשם שאמרו עליו כי רק לגמרא היה צריך לו לרב אבל לא לסברה (סנהדרין לו:), ואשר שמואל היה מכבדו וחשבו כגדול ממנו (ב"ק פז), כי אם היה רב אסי אחר אשר אמרו עליו כי היה כיוף לרב הונא (גיטין שם). והוא עזב את בבל למען הפטר ממדנים אשר נסבו לו מצד אמו הוקנה אשר הקנימתו לשאול ממנו דברים אשר לא היה יכול למלאותם (קדושין לא:). כבואו לא"י כבדוהו והרבו כשבתו (ירושלמי כלאים פ"ט ה"ד), והיו דבריו נשמעים (ברכות פ"א ה"א). ואף במקום של חכמים אחרים היה מורה הוראות ונתקבלו (שם פ"ג ה"ה), וכמה גדולי זמנו העלו מעשה לפניו ובקשו הוראתו (חלה פ"ג ה"ח), אף כי היה בבלי קצרה מאד רוחו בהוראה. כמעשה בני א"י היה לו כל דבור ודבור אשר יצא מפי קדמוניו לחק ולא יעבור ובטל הכרתו הפנימית מפני דעתם, ובעצמו הודה כי אשר הורה לפעמים כאמורא פלוני לא מפני שהוא סובר כמותו, כי אם מראותו שרבנים אחרים עושים מעשה בשיטתו (ירושלמי שביעית פ"ט ה"ה). במקום משנה בשום ענין לא בדק אחריה ולא נועץ עם עצמו והכרתו, אך אמר אני אין לי אלא משנה (ברכות פ"ו ה"א), ואף כן לא נטה ממשנתו של ר' הושעיה (תרימות ס"פ י"א), וכן מראת הוראה לא מלאו לבו אותו להכריע הלכה בין התנאים החולקים, ואם לא היתה לו קבלה מרבותיו בדבר משך ירו מן ההוראה כל עיקר (יבמות פ"א ה"ב), דברי רבותיו היו לו קודש, ואף אם לא הבין דרכם ולא ידע טעמם מסרב לתלמידיו בלי בדיקה אחריהם ובלי נתינת טעם, ואף בגלל הדבר הזה דבר בו רבי זעירא ונתן בו דופי (תרימות פ"ו ה"א). מן הנקודות המעמות האלה בתכונתו תלמודו אנו רואים כי ר' אמי ור' אסי דומים זה לזה בתכונתם עד כחוש השערה, שניהם לא הלכו עוד אחרי הפלפלים מססיי ההלכה, שניהם מסרו באמונה כל קבלות רבותיהם (דו"ד ח"ג)

אחת מהן לא נעדרה, ובצדק אמרו עליהם כאשר קבלו הסמיכה בא"י: כל מן דין ומן דין סמוכו לנא לא תסמכו לנא לא מן סמיסין ולא מן סרמיסין (כתיבות יו. ערוך ערך חסם), שניהם היו חשובים בעיני הנשיא (חגיגה פ"א ה"ח), ושניהם נפקדו לפקח על צרכי הצבור ולדרוש טוב עמם. ר' אמי השתדל כמה פעמים להציל נדרפים והצליח (תרומות ספ"ח מגילה פ"ג ה"ב), ור' אמי גם הוא עסק בצרכי הצבור, שכן מצאנו שפעם אחת – בלי ספק במצות הנשיא – היה עולה לכפרא – מקום קרוב לסבריה (ירושלמי מגילה פ"א ה"א) – והיה ממנה להם פרנסים (שקלים פ"ה ה"ב). ואמנם גם שניהם שמו להם לחק לקבץ ולמסור השמועות מקדמוניהם בהוייתן מבלי סור מהם אף בפסע.

מהם ראו ועשו כמותם רוב תלמידי ר' יוחנן. אחד מהמופלאים בתלמידיו, איש עשיר שמועות רבות היה רבי יעקב בר אבדי, אותו אהב רבו מאד והקריבו אליו (ירושלמי ברכות פ"ב ה"א). בדברי הלכה אשר און וחקר רק מעט מועד הגיעו אלינו ממנו, וזאת זה מסר תורות ושמועות מרוב גדולי האמוראים שבפק זמן הראשון אחרי תום כל דור התנאים אבות המשנה. הוא מסר הלכות ומאמרים בשם רבי שמעון חסידא (ברכות פ"ד ה"ו). ור' יצחק רובא (שם פ"ה ה"ב), ור' חנינא (שם פ"ה ה"א), ור' יונתן (גיטין פ"ו ה"ז), ור' הושעיה (בכורים פ"ה ה"ה כצ"ל בבלי ברכות כמז), וריב"ל (כלאים סוף פ"ד מעשרות פ"ג ה"א), ורשב"ל (כלאים פ"ד ה"ה פ"ז ה"ג ובכ"מ), אך רוב קבלותיו היו מר' יוחנן. תחלת תשמישו היה לפני ריב"ל בדרום, אף על כן אם מביא לפעמים שמועה מריב"ל שאלוהו אם בפירוש שמע כן מפיו או למד כן מכלל הוראותיו (עירובין מז. יבמות סז), כי ידעו ששימש את ריב"ל וראה מעשים שעשה וגם שמע שמועות מפיו. ולא לבד שמועות רבותיו קבץ ומסרן בי אם היו בידו. גם קבלות קדמוניות, והיא הערה המקור לכמה תקנות וגלה את הסבות אשר בגללן נתקנו (ירושלמי ברכות פ"ח ה"ב שביעית פ"ו ה"א בכורים פ"א ה"ה בבלי חולין ה: ובכ"מ), ומהיותו בעל קבלות רבות על כן גם מרחיק ומקריב שלחו אליו לשאול את פיו על קבלותיו (ביצה כה: עירובין פ. ב"מ מגז), מדרת הזאת נחשבה כנאמן גדולה ויקרה. אף לזאת כבודו החכמים כבוד גדול (בכורים פ"ג ה"ג), וגם מנהו פרנס עניים (פאה פ"ח). מושבו לעת וקנתו היה באיזה מקום הקרוב לצור, והעולים לא"י היו מקיפים הדרך והלכו "לסולמא דצור" למען הגיע אליו לבקרו בביתו ולשאול ממנו שאלותיהם בהלכה (עירובין פ. ביצה כה:), ושם מת בשיבה טובה. אחד מגדולי החכמים בדור הזה היה ר' יצחק חבר נאמן לד' אמי (ירושלמי פאה פ"א ה"א כלאים פ"ג ה"א שביעית פ"ו ה"ב ובכ"מ). ונראה כי גם הוא היה בבלי ממולדתו (מבוא הירושלמי קו), ומביא שמועות בשם אמוראי בכל (חלה פ"א ה"ה), הוא היה בעל פלפול עצום (תרומות פ"ח ה"ב) חריף ושנון בקושיותיו ושאלותיו (יבמות פ"ג ה"ב ב"ק פ"א ה"א פ"ה ה"ז ע"ז פ"ב ה"ט), ויהי דיון מומחה לרבים (כתובות פ"ט ה"ג סנהדרין פ"א ה"א). וקרוב הדבר כי ר' יצחק הזה הוא ר' יצחק נפחא הנזכר בכמה מקומות בתלמוד בבלי (סדר הדרות ערך ר' יצחק), וגם אותו הזכירוהו לפעמים בחברת ר' אמי (מ"ק ב. ב"ק סז). ובפירוש קורא בעל הנמרא את ר' יצחק בשם לוי, "נפחא" על מאמר שמוכר במקום אחר ר' יצחק סתם (שבת נב:), מתורתיו ההלכותיות לא נשארו לנו רק מעט, אבל יש לנו ממנו מאמרים רבים באגדה⁽⁴⁾. גדול כדור הזה בתורה ובחסידות היה רבי שמואל

(4) עיי' פסחים קיג: ר' יצחק בן סבאל הוא ר"י בן חקלא ורא ר' יצחק בן אלנא הוא ר"י בן-אחא דשמעתא ורא ר"י בן פנחס דאגדתא ופרש"י ר"י סתם האמור באגדתא הוא ר' בן פנחס. ומפורש יותר בריש"ס ח"ל סלחא באנפי נפשה הוא כל ר"י סתם הנזכר בשמעתא ורא ר"י ב"ד אחא ר"י סתם באגדתא ורא ר"י בן פנחס (ד"ד ח"ג)

שמואל בר' יצחק מביתו וממולדתו גדל בחסידות יתרה, כי אביו חסיד גדול היה, צדיק אשר בצדקו אבד בלא זמנו (ירושלמי ר"ה פ"א ה"ד), ובדרכי אביו עקבותיו נודעו, וספרו גדולות מחסידותו וצניעותו (סנהדרין פ"י ה"ב), ומרוב גמילות חסדיו אשר פעל נגד בני אדום (ע"ז פ"ג ה"א). א"י היתה בלי ספק ארץ מולדתו, כי ראינו שגם אביו היה בא"י ומת שם, אבל ברור הדבר כי לפריקים ירד לבבל, כי כן יסופר שבהיותו בבבל הודיע לבני בבל ממנהגי בני א"י (ברכות יד: חולין קמז:), ושם שאל שאלות בהלכה מרב הונא (עירובין לו:). והציע לפניו ברייתות (מגילה ח: ב"ב קיג:), ואף הביא בשם הלכות בשם רב (ירושלמי פסחים פ"ג ה"א סוטה פ"ה ה"ה כתובות פ"ב ה"ה) ובשם רב הונא (ברכות פ"ב ה"ה דמאי פ"ו ה"ו), משאו ומתנו בהלכה היה עם רחב"א (ירושלמי ערלה פ"א ה"ד גיטין פ"ג ה"ב) וממנו שאל שאלותיו (מנחות מז:). ויכבדהו כאשר יכבד איש את רבו (חולין צח:), ובמות רחב"א קבל עליו אבולות כתלמיד על רבו (ירושלמי ברכות פ"ג ה"א). אם נתכונן בשאלותיו ובמחקריו בהלכה נמצא כי היה שנון בפלפולו (כלאים פ"ג ה"א בבלי עירובין לו. ובכ"מ), ובפירושו במשניות היה יורד לעומק ההלכה (פאה פ"ח ה"ב כלאים פ"ג ה"ב ובכ"מ). אמנם יש מן התלמידים נהגו בתורתיו לפעמים בלא אמונה, ועוד בחייו תלו בו דברים אשר לא חשב ולא עלו על לבו (ירושלמי מעשר שני פ"א ה"ג), ר"ש בר' יצחק האריך ימים ובמותו ספרו עליו, ווי דרמך ר"ש בר' יצחק גמיל חסדא" (פאה פ"א ה"א ע"ז פ"ג ה"א). חברו של הקדום היה ר' אבא בר ממל, הוא היה כן א"י מלידה, ואולי נקרא כן ממל על שם מקום מולדתו, "ממלא" (מבוא הירושלמי בשם רש"ל רפ"פ וע"ז ב"ר פנ"ט), ואפשר עוד שנקרא כן על שם פירושו שפירש מלת ממל שבמשנה (ב"ב סז:), כי כן מצאנו לפעמים שמות בספרי חכמינו שאינם שמות עצמיים כי אם כנויים על שם פעולתם או מאורע שאירע להם או מאמר או הלכה שחדשו נושאתם (ש"ר ע"ט ה"ר חיות במבוא התלמוד והחלוץ ח"ח וח"י). כבר בימי נעוריו השפיק בילדי החרוד והפלפול ורן לפני ר' הושעיה רבה ור"י נשיאה ולא ידעו להשיב על שאלתו (ירושלמי ב"ק פ"ב ה"א), וכן היה לו משא ומתן בהלכה עם ר"ש בר' יצחק, והיה ר' אבא מוליך אותו שולל בפלפולו עד כי לא ידע מה להשיב לו לולא ר' זעירא שהיה לו והצילו מידו (ירושלמי סוטה פ"ג ה"א), גם מרבי אמי שאל פעם אחת שאלה חרדית ולא מצא לה ר' אמי תשובה (ב"ק יט:), ואף בכח המדה הזאת היה חשוב בעיני חבמי דורו, ור' אמי מנהו לפעמים לדיין להיות דן תחתיו בדברים שבאו לפניו (ב"ב נט: יבמות קה:). ואמנם נראה כי עמו נקברה חכמה פלפול, וכעדות ר' זירא אשר אמר כל ימיו של ר"א בר ממל לא מצאנו לו תשובה, אבל אחרי מותו מצאנו, ומצאנו (ירושלמי שבועות פ"ג ה"ר). אך גדול ממנו היה רבי אבא הנזכר בתלמודים (סנהדרין פ"ג ה"א). הוא היה בבלי, ולמד בילדותו מרב ומשמיאל שכן מצאנו שהביא הלכות בשם שניהם (ירושלמי שביעית פ"י ה"ו שבת ספ"ה ובכ"מ), אבל עיקר תשמישו בבבל היה לפני רב יהודה בר

פנחס. וכל זה צ"ע שע"כ כונתם כי יש ר"י סתם בשמעתא והוא בר אחא ויש ר"י סתם באגדתא והוא בר פנחס אבל אין כן משמעות לשון הנס' ויותר נראה שכונת הנס' שכל ר"י בר אחא שתמצא בשמעתא היא ר"י בר פנחס דאגדתא. והנה מצאנו אמורא רב אחא בר פנחס בעירובין (כס: ובכ"מ פט:). וא"כ אפשר שבשמעתא קראוהו על שם אביו ובאגדתא על שם זקנו ועדיין צ"ע.
(י) שם ר' אבא או ר' בא הנמצא בתלמודים סתם מיוחס ליהודי מאחד וביחוד נמצא ר' אבא סתם אחד בדור מאוחר אחד מתלמידי חכמי הדור הזה. וכבר תבין בעל מבוא הירושלמי (סנהדרין פ"ג ה"א) כי אלא שתואר מסופק אם תאי ר"א דאשתמיט מניח דרב יהודה אם תואר תראשון ולדיו מלתא דשמיטא היא לפי סדר חומשיו דהוא ר' אבא תראשון וכן ר"א הנזכר בביצה ובחולין (נז:). הוא נ"כ ר"א כמו שנראה פשוט ומבואר מן סו שותי בחכרת חכמים שתוי חברי ר' יוחנן או תלמידיו ע"ש ותמצא כדברי. ולא ראיתי לתאריך בזה אחרי שחכמים ברורים.

בר יחזקאל, הוא רב יהודה אשר אסר איסר על תלמידיו שלא יעזבו ארץ בבל לעלות לא"י (ברכות כד), כעלותו לא"י לבו פג בקרבו מדאגה פן דרך לסודו הבבלי לא ירצה לפני חכמי א"י, ובאמת כאשר דאג כן היה כי מיד בפעם ראשונה כאשר בא לחברת חכמים והיה נושא ונותן עמם בתורה שחקו על דעותיו (ביצה לח), אבל לא ארכו הימים והכירו כי לא נופל ר' אבא מכל גדולי א"י בעת ההיא. ור' אמי אשר ישב בראש בסבריה אף הוא חפץ קרבתו ויכבדהו כבוד גדול, ומפיהו שמענו שתי פעמים כי חברתו עמדה לו כי נצל ממכשול כהוראתו (ירושלמי דמאי פ"ד ה"ו גיטין פ"ב ה"ו). והיה איש עצתו אשר נועץ עמו לפעמים בשבתו לדון בין איש לרעו (שבועות מז). ובהוראה הנוגעת בעצמו שאל מר' אבא להורות בדבר (ב"מ כד: כג' ישנה בתוס'). ברור הוא כי עוד בימי חייו ר' יוחנן ישב ר"א ימים רבים בא"י ואמר כמה דברים בשמו, אבל לא מצאנו כי היה משמש אותו בקביעות, ונראה כי היה תשמישו לפני ר' אלעזר וגם אמר לפניו שמועות בשם רב (תולין יט), ופעם היה לו דין עם אחד ובא לבית דינו של ר' אלעזר (ב"ק קיז), ונראה כי היה דברו גם עם רחב"א וממנו קבל הרבה הלכות מר' יוחנן (ירושלמי ברכות פ"ד ה"א פ"ט ה"ב פאה פ"ג ה"ב פ"ו ה"ו ובכ"מ). ובלי ספק לקח תורה גם מרשב"ל כי מצאנו שהביא כמה מאמרים בשמו (שבת סג). ברכות הכבוד אשר נתנו לו כ"א"י אף רבתה התפארת אשר התפארו בו בני ארץ צדקה מאד אשר בהוכיחם אותו קראוהו בשם רבותינו שבא"י (סנהדרין יז). ובאמת צדקה מאד תפארת הבבליים אשר התפארו בבני ארצם אשר עלו לא"י, כי אם נתבונן בחכמי התורה אשר הגדילו לעשות בא"י כל ימי האמוראים הראשונים עד כה, נמצא כי רובם מעולי בבל או ממשפחת בבליים היו.

המופלא מכל העולים מבבל, אשר משכם אחריו תלמודו של ר' יוחנן וחבריו, היה רבי זעירא הכהן טבבלי (ירושלמי ברכות פ"ה ה"ד ובכ"מ). הוא היה בעזרו בארץ מולדתו תלמיד רב יהודה בר יחזקאל, ונגד רצון רבו עלה לא"י (כתובות קי). מנעוריו היה שקוע בסגנון למודם של בעלי הפלפול בארצו עד שנפשו קצה בו והתענה מאה תעניות למען תשכח מפיהו הלמוד הבבליים (ב"מ פה). רב שקידתו על דברי החכמים הגדולים בא"י עמדה לו כי אחז דרכם וחפצו בידו הצליח, ולא ארכו הימים וראה שכר טוב בעמלו עד כי כל ספקותיו בתלמודו אשר בהיותו בבבל לא מצא להם פתרון, כלם נפתרו לו על נכון בעזרת חכמת התלמודם של החכמים בא"י (ירושלמי ברכות פ"ב ה"א עירובין פ"א ה"א יבמות פ"ב ה"ב פ"ג ה"ד). מר' אלעזר בן פרט ביחוד קבל הלכות רבות (פאה פ"ב ה"א פ"ג ה"ט דמאי פ"ה ה"ט כלאים פ"ב ה"ו מעשרות פ"ה ה"ו ובכ"מ), ואף אחרי שמיעותיו ששמע ממנו נמשך בכל דיני מימאות וטהרות (תרומות פ"א ה"ו). ואמנם קבל גם מרוב האמוראים הגדולים עד זמנו ואצר שמועותיהם באוצרו. מר' הושעיה (נויר פ"ו ה"ח) מריב"ל (ע"ז פ"ג ה"ד) מר' יונתן (כלאים פ"ה ה"ו שביעית פ"ח ה"ד) מר' יוחנן (מעשרות פ"ג ה"ו ערלה פ"א ה"א יבמות פ"י ה"א) ומרשב"ל (כלאים פ"ה ה"ו), רובי תורתם קבל מהלמיריהם, מרחב"א (ברכות פ"ג ה"ג ובכ"מ) ומר' אמי (שם פ"א ה"ח ובכ"מ) ומר' אבהו (פאה פ"ה ה"ב). אתם היתה בריית הידידות והשלום, המתקן סוד בתורה עם רחב"א ושיניהם מכבדים זה את זה (ברכות פ"ז ה"ג יבמות פ"ד ה"ב), מר' אמי היה שואל שאלותיו בהלכה (דמאי פ"ו ה"א), וביתר היה ר' אבהו מכבדו וחפץ במוכתו (בבלי ברכות מז). ונראה כי רוב משאו ומתנו בדברי הלכה היה לו עם ר' אמי (ברכות פ"ד ה"ג שם ה"ו פאה פ"א ה"א פ"ד ה"ב ובכ"מ), ואמנם לא נשפוט מכל זה כי היה ר"ז תלמיד מובהק לאחד מאלה החכמים, כי לא נעלים מעינינו כי ר"ז בעלותו מבבל כבר היה חכם מופלג בחכמת התורה וכל

ישעו וכל חפצו בעלותו רק ללמוד לדעת חכמת א"י במקומה ובארצה, ואין ספק כי כערך שקבל הוא מהם אף הם קבלו ממני תורת רבותיו שבבבל. כי הרבה הלכות הביא אתו מבבל מרב (בכפנת פ"ט ה"א ובכ"ט) ושמיאל (פאה פ"ה ה"ו מגילה פ"ד הי"ד ובכ"ט) ומרב יהודה רבו (ברכות פ"ה ה"ב) וכן מרב הונא, רב אבא בר ירמיה יב חייא בר אשי, רב אדא בר אהבה ועוד אחרים מתלמידיו רב ושמואל. והביא אתו גם ברייתות מבבל ושנאן בדבור ההצעה, "הני תמן" (ברכות פ"ט ה"ג). שקירתו ללמוד תורה בא"י גדולה מאין משלה עד שלא עבר עליו רגע מבלי להרוז בתורה (שם פ"ג ה"ד), ואמנם. בכל זאת לא זכה לגדולה ובלי ספק היתה אחת מהסבות מפני שלא חננו אלהים בהדר חיצוני כי היה קמן הקומה מאד (ברכות מו. כ"ט פה:). וכאשר קבל המינוי שרו לו: לא כחל ולא שרק לא. פרכס. ויעלת חן (כתובות יז) בלי ספק רמזו בזה על היותו משחת מאיש מראהו ולא תואר ולא הדר לו. אמנם אם כי לא זכה לשכת ראש בחייו וזה כי תורתו היתה מקובלת ונשמעת אחרי מותו ושני התלמידים קיימו המין תורותיו לדורות עולם. ובאמת ר"ז לפי תכונת נפשו, אשר היה במבוע דבא ושפל רוח היה זה כל ישעו וכל חפצו לברוח מן השררה, ומרוב ענותו היה ממאן פעם אחד פעם מלקבל המינוי (בכורים פ"ג ה"ג), ואולי היה עומד במאנו עד לעולם לולא חשב שכשם שחלבה היא להעלות לגדולה את מי שראוי לה כן חיבה היא על הראוי לגדולה לעלות אם נקרא עליה. וגם אין כל ספק שמצד בית הנשיאות היו מסרבים בו לקבל המינוי ולא היה יכול להשיב פניהם, כי ר' יהודה הנשיא בחכמתו ידעם זאת מאד כי מוכחו וטובת נשיאותו דורשת זאת מאתו לקנות לו לב הבבליים ולתת יתרון גדול לחכמים העולים משם, הוא ידע כי בבל הוא מעין לא אכזב אשר ממנו יקרו מיס נאמנים להספיק הישיבות וגם למלא את אוצר הנשיאות. הנדבות אשר נשלחו מבבל לא"י רבות היו. החכמים שעלו ודאי שהיו משתדלים בכל עה לפני בני ארצם לבל יחדלו מעשות כמשפטם לתמוך את הנשיאות והישיבות בגדבותיהם ועל כן גם הנשיא השיב להם כגמולם ונתן כבוד לחכמים שעלו מבבל ויפקידם פקידים לפרנסות שונות. מה שהתאור ר"ז מראש כן היתה לו כי רוח חכמת א"י נחה על תלמודו, דרכם היה דרכו ובכל דבר היו האור לנתיבתו, כן בסגנון למודו ובפירושו וביסוד כללים בהלכה כן בנשאו פנים לראשונים בתורה ועשה כל דבריהם כחק אשר לא יעברנהו. אולם באחת עוד היה בבלי לאמיתו כי חייו וזמנו נדב רק לדרישת ההלכה ומדרש האגדה נבזה בעיניו נמאס, את דורשיה היה מקנטר והיה קורא לסופריה ומלמדיו סופרי קוסמין (מעשרות פ"ג ה"ה). ר"ז האריך ימים מאד כי רוב גדולי הדור הזה ר"י נשיאה, רחב"א, ר' שמואל בר יצחק, ר' אמי (ברכות פ"ג ה"א) ור' אבא בר ממל (שבועות פ"ג ה"ד) כלם הלכו לעולמם בחייו.

מן החברים אשר ר"ז חפץ ביקרם ואהבתם היה רבי אילא גם ר' אלעא בהרחקת העי"ן כמשפט מבמאס. בכמה מקומות ולרוב היה נקרא ר' הילא. גם כנהו ר' לא, אילי, יילא, לילא וסבורר יוצא מהרבה מקומות שהובאו אלה השמות כי כלם מכוונים על איש. אחד (מבוא הירוש' עה:). הוא היה מגדולי בעלי הלכה ור"י מכבדו בגלל זה וקראו: בנייה דאורייתא (יוסא פ"ג ה"ה). ככל חבריו אף הוא עסק יותר בפתרון דברי האמוראים שקדמו מבפירושי המשניות, אשר זה היה המסבך לתלמודם בדור הזה. ובאמת הרבה הלכות מבחירי חכמי הדורות שלפניו מידו הניעו אלינו. מר' הישעיה (פאה פ"ד ה"ב) מר' יוחנן (יבמות פ"ה ה"ב ובכ"ט) מר' ינאי (כתובות פ"א ה"י קדושין פ"א ה"ד ע"ז ספ"ד) מרשב"ל (יבמות פ"י הי"ד ובכ"ט) מר' אלעזר (שם פ"ב ה"ה ובכ"ט), מר' אמי (פ"א ה"א) מר' אסי (מעשרות פ"א ה"ו)

משמעון בן אבא (שביעית פ"ז ה"ג) ועוד מחכמים אחרים וזלם. ואמנם אך לסותר יהיה להאריך בדברי ימיו כי אין בזה תועלת לתכליתנו. הלא כבר אמרנו כי דרך אחד לכל חכמי הדור הזה ובמדה אחת כולם יסדרו, כמוהם כמוהו לא היתה תכונה מיוחדת לתלמודו, ואם גם נעלה בזה על החכמים אשר לא נתן להם מדור בפני עצמם) כי הרביץ תורה יותר מהם, בכל זאת לענין הרמת חכמת התורה שבעל פה אין יתרונם עליהם מאומה.

אך מכיון המון התלמידים והחכמים אשר יצאו מבית המדרש שבטבריה מרגלית טובה אחת נוצצת ברה כחמה למוהר, אחד מתלמידיו ר' יוחנן אשר רבו כבן אהבו (ירוש' ברכות פ"ב ה"א) עמד ברומו של דורו. והוא היה רבי אבהו היושב בקסרין. לא נאמר כי הוא השיג מדרגת רבותיו בתורה, או סלל לו מסילות חדשות בתלמודו, כי כבר ידענו את רוח הזמן הזה והוא דכא גם אותו תחת רגלו כי אין אדם שליט ברוח הזמן לכלוא את הרוח, אבל משרתו רמה ונשגבה ממסרת החכמים אשר חיו בזמנו. בחכמת ההלכה הלך לאט ובהשכל ולא אחרי הפלפלים. הוא לא חפץ בהמצאת הלכות חדשות, ועל כן לא הגיע אלינו רק מספר קטן מחדושים שחדש מעצמו והחדושים המעטים האלה הם לרוב רק פירושי משניות אבל רובי תורתיו הם דברים שקבל מרבותיו) וגם נראה כי אהב לקבץ ברייתות (יבמות פ"ח ה"ב ובכ"מ) ולחפוש ממטמונים הוספתות עתיקות (פסחים פ"י ה"א). ואמנם מודעתו את העת הרעה אשר חי בה הכין בלבו כי מלבד החכמה התלמודית עוד דברים אחרים נדרשים לטובת

(6) מחשובי תלמידיו ר' וחבריו נזכיר. ב"ה בר בר חנא רוב דבריו בשם ר' ואין זה בן אחיו של ר' רבה שהוא נקרא רבה בר חנא כמו שהייתי זה יותר משלושים שנה כפי"ע כוכבי יצחק במאמרי תולדות רב. ר' אבדומי דחיפא או דמן חיפא ברכות פ"א ה"א ח"ד ובשם רשב"ל כלאים פ"ד ח"ד. תנא ר"א דמן חיפא שביעית פ"ב ח"ה. מדרש מרשב"ל תרומות פ"ג ה"ו ועוד בכ"מ. אדא דקסרין. בשם ר' ברכות ס"ד ס"ק פ"ג ח"ד ושם נזכר אדרי. ותנא קמיה (ב' ס"ק כ"ו) ר' אבדומי נחותא נחותא מפני שרגיל לירד לבבל וכן עולה נחותא ע"י ב' ברכות (להו) ומבוא תירושלמי בערע. ר' אימי בר חנינא. מגילת פ"א ח"א. ר' בנימין בר יפת, ברכות פ"ג ח"ה פ"ח ח"א ובכ"מ. זכאי בבבלי תנא קמיה דר' נזיר פ"ו ח"א ובכ"מ. ר' זכאי דכבול, מגילת פ"ג ח"ה ר' יצחק בר נחמן או נחמני, ע"י יוסא פ"ח ח"א ובכ"מ שם והיה תלמיד ריב"ל ברכות (להו) חולין (פת) וחבר לר' בר אידי ור' אדא דמן חיפא, ירוש' שבת פ"ד ח"ד ונדה פ"ב. ר' חלל ב' ר' וולס או אלים גם חללים, היה כותב הלכות על פנקסו גם על כותלית ע"י כלאים פ"א ח"א. ר' חסא בר עוקבא תלמיד ר' יוסי בר חנינא ורוב דבריו בשמו. ר' שמעון בר יקוס. ר' לוי צנבראי, ר' מלך, ר' טתן, ר' סנא בר נתנחם, ר' נחום אחיו דר' אילא, נתן בר הושעיה, ר' נתן בר אבא, ר' עיואל בריה דר' חנניא דבית חורון. ר' קריספא. ר' שובתי דצדוקי, ר' שילא בר ביסנא, אימי אבוה דר' שמואל בר אימי. כל אלה ועוד אחרים וזלם מחכמי דורם של ר' יוחנן וחבריו. מתלמידיו לתלמידים נזכיר: ר' אבא בריה דר' חב"א ברכות פ"ו ע"י ב' חולין (פ"ו) חברו של ר' (פ"ק כב). אחיו ר' נחמיה בריה דר' חב"א, ירוש' דמאי פ"א ח"ב או ר' נחמיה ע"י ברכות פ"ג ח"א. ואחיהם השלישי ר' כהנא, שבת פ"א ח"ז. ר' אבינא חבר לר' ור' יעקב בר אהא. פסחים פ"ח ח"ה. ר' אלכסנדר דר' צדוקא. ר' שאל סמנ, דמאי פ"ח ח"א. ר' חושעיה חש"י, בון ע"י פאה פ"ח ח"א תוריות פ"א ח"ז. ר' זעירא אבוא בקסרין ברכות פ"ח ח"ז, ואחיו ר' חנינא שם פ"ז ח"ג למד בטבריה. ר' חנינא בר ספא תלמיד רשב"ל שביעית פ"ח ח"ז חל ב' גם דא תלמי רשב"ל. מגילת פ"א ח"א ר' מיישא תלמיד ר' שמואל בר יצחק, ברכות פ"ב ח"ה. ר' נחמן בר יעקב, ברכות פ"ד ח"ז. נחמן בריה דר' שבת פ"ג ח"ז, אחיו חל ח"ה. שביעית פ"ז ח"א. ר' פדת בריה דר' אלעזר ברכות פ"ד ח"ג. ונזכיר עוד: ר' דניאל בריה דר' קמינא ר' חושעיה ב"ר יצחק, ר' חגי שושניתי דר' שמואל קסודקא, ר' אבא סמקא, ר' חסא תבריתן דרבנן, ר' יוסי גליליא, ר' יעקב בר בון, ר' יודן בר יושעאל, ר' סימון בר זבדי, ר' שובתי, ר' שמואל בר אימי, שמואל בר אבא, ר' חלקיה, רוב מאלה מוזכרים בסדרי ועל פיהם מדרם תרב בעל מבוא תירושלמי.

(7) בשם ר' יוחנן רבו מביא דברים אין מספר בין בירושלמי בין בבבלי. וגם בשם רשב"ל (ברכות פ"ח ח"ב ובכ"מ) ובשם ר' אלעזר (שם פ"ב ח"ד ובכ"מ) ובשם ריב"ל (שבת פ"א ח"ז), ובשם ר' יוסי בר חנינא (ברכות פ"ח ח"ב ובכ"מ) ובשם ר' נחמני (פסחים פ"ח ח"ז) ובשם ר"ש בר יצחק (ר"ח פ"א ח"א). לשעמים קבלו רמאי בידו ואמר זמנין בשם ר' אלעזר וזמנין אמר לה בשם ריב"ל (פעשרות פ"ח ח"ה). (ד"ד ח"ג)

לשובת עמו ולתועלת השכלתו לנשאוהו לתור מעלה רמה ולקנות לו משוא פנים בין העמים אשר ישב בקרבם. הבחינה הזאת בצרכי זמנו והבקשה להועיל לבני עמו בכל יכולת ידו ורוחו הן נחווה בדרך חייהו והבדילוהו בתכונות שונות מרוב בעלי ההלכה בדורו. ר' אבהו אחו בהלכה בידו האחת ובמקרא ואגדה בידו השנית, והכיר כי ירא אלהים יצא את כלם (מדרש קהלה פ' טוב אשר תאחוז). הוא שם עינו ולבנו גם על חכמות התבל כי היו בעיניו כצפירת תפארה לבעלי חכמה התורה ולפעמים גם עזרה להועיל בדרישה ההלכה, ובפה מלא הודה: כל ימינו היינו מועים (בהלכה אחת) כמקל הזה של סוסא עד שלמדנוה מן החשבון גימטריא (ירוש' תרומות פ"ה ה"ג). ופעם אחת נשאל: מנין שהנוצר לשבעה חדשים שהוא חי? ונתן רמז וסימן על פי הוראת אותיות יוניות שביוניות זימא הוא מספר שבעה והוראתו גם כן לשון חי אימא שמונה וענינו לשון אברון (ירוש' יבמות פ"ד ה"ב וב"ר פ"ד ופרק ע' זימא ובמסוף). כי מדעתו כי נחוץ הוא בזמני לדרוש ולדעת יונית כי מצבם המדני היה דורש לישא וליתן עם העמים אשר ישבו אתם ולהתנהג עמם בלשונם על כן ראה נכון לפניו לקנות לו שלמות בלשון הזה ולמד גם את כתי יונית באמרו שהכשיט היא לה ולא שעה אל תלונתו של שמעון בן אבא אשר הוכיח אותו על ככה (פאה פ"א ה"א) ואף היא שעמדה לו כי יכול להתוכח עם המינים בלשונם ולהשיבם תשובות נצחות על טענותיהם. פעם אחת שאלוהו: אין אני מוצאים מיתה לחנוך – נאמר כאן לקיתה ונאמר להלן כי היום לקח את אדוניך מעל ראשך אמר להם אם לקחה אתם דורשים נאמר כאן לקיתה ונאמר להלן הנני לוקח ממך את מחמד עינך במנפה (ב"ר פכ"ה) ובמקום אחר אמר בכונה נגד יסודותיהם: אם יאמר לך אדם אל אני מכזב הוא, בן אדם אני סופו לתהות בו שאני עולה לשמים ההוא אמר ולא יעשה (תענית פ"ב ה"א), כן בכל מקום שהיה לו דין ודברים עם המינים תשובתיו צורקות ונצחות. עם ההשכלה היתרה אשר היתה לו בדעות נקשרה בו גם השכלה במדות ובאמונות. ר"א אשר ישב בקסרין והתקין שם כמה תקנות (ירושלמי דמאי ספ"ב בבלי ר"ה לד.) והוראתו היתה לסדר בכל דבר דתי, בכל זאת כביאו למקומות אחרים התנהג עם חכמי המקום כתלמיד המבטל דעתו מפני הוראת רבותיו ולא היה חולק על שום אדם במקומו (ברכות פ"ח ה"א), ואף נגד חכם אשר נחשב כתלמידו היה נוח ועלוב ועשה נגד דעת עצמו להחמיר אם ידע שהחכם הראה נוהג איסור בדבר, ר' זעירא הלא היה חולק לו כבוד כתלמיד לרבו (שם פ"ח ה"ב) ובכל זאת הורה פעם איסור בדבר יען שר' זעירא מחמיר בו והנהיג חומרא במקומו על כן לא רצה לעבור על דעתו (ביצה פ"א ה"ט). וכל זה מהיותו אותה שלום ורודף שלום ונוהג בענוה עם חבריו (פסחים ט). ואמנם בעבור זה לא היה תוף במקום שראה שהאמת דורשת להיות איש ולגלות דעתו בלי משוא פנים. כל ספק רע עליו מעשה בעלי ההיות והפלפולים שבדורו אשר מהיותיהם ופלפוליהם הוציאו תולדות הלכותיות למעשה על כן שם לו לחק שאלה הפלפולים לפעמים לא נאמרו כי אם למשא ומתן אבל להורות אסור להורות (וכלאים פ"ד ה"ד), וכן במקום שהיה נדרש לשובת בני אדם הנופית לעשות קולא בדבר איסור (שבת פ"ז ה"ב) או שהיה צורך להציל מהפסד ולחוס על ממונם של ישראל (מ"ק פ"א ה"ב) לא החביא דעתו בסתר לבבו ולא ירא להורות היתר בדבר אף בהתנגד לחכמים אחרים. מדת השכלתו תגלה ותראה ביוחד מתוך למודיו ומאמרו. רבים מן החכמים שקדמוהו היו טורים מהתחסדות יתרה שתאפק האדם בשבת מדבר דבר שלא לצורך אף דבר שאינו מענין מלאכה מפני שררשו הכתוב "ממציא חפץ ודבר דבר" דברים ככתבם ולא לפי ענינו ורוחו, ונגד הדעה הזאת עמד ר"א

ר"א ודרש: שבת לה' שבות כה' מה הקב"ה שבת ממאמר אף אתה שבות ממאמר ומאיוה ממאמר שבת? שבת מכל מלאכתו אשר עשה במאמר (שבת פט"ו ה"ג) כלומר ממאמר מענין מלאכה אף אתה שבות ממאמר כזה⁽⁹⁾ ונראה מרוב מדרשי אגדה הנזכרים בשמו כי דעותיו באמונות ובמדות נכוחות וישירות ודבריו ערבים על און שומעיהם⁽¹⁰⁾. מדותיו הנפשיות האלה מחוברות עם מעולותיו הגופיות – כי היה מוב תואר ונשוא פנים – השכלתו כחכמת התבל וגם עשרו אשר עשה באמונתו המעשרה – כי עסק במלאכת אורג צעיפי נשים (ב"מ ספ"ד) – ואולי זה יותר מהכל – פעלו כי היה נכבד מאד בעיני פקידיו הממשלה ודבריו היו נשמעים אליה עד כי יצלה בידו לפעמים לדרוש שלום לעמו ולהציל גם יחידים מרעת מלשינים. ימי פעולתו גופלים בקרב שני נשיאותו של ר' יהודה נשיאה ואולי עוד נמשכו לימי נשיאותו של ר"ג בנו אבל אין ראיה ברורה על זה ואף לא נמצא שהיה יחוס וקורבה בינו ובין בית הנשיא, ולהפך נראה כי היה ר"א מכובד יותר לפני המלכות מהנשיא, והוא היה בעיניה "הגדול לעמו ומנהיג לאומתו" (כתובות יז). ובאמת גם העם הכירו יתרונו הזה כי הוא האיש אשר בעבורו נושאים פנים לדרור לפני מלך ושרים (תגינה יד). בפעולותיו הגדולות למוכנת עמו האריך ימים מאד וימיה שכיבה טובה וכבוד גדול עשו לו במותו ובכל עמו בכו על האבדה כי נעדרה משענת וגלה כבוד מישאל. עמו נחתם פרק הזמן השני של האמוראים אשר בו כל ישעם וכל חפצם לקבץ השמועות והניעו הימים אשר בהם התמעטה דרישת ההלכה ורבים פנו אל האגדה. ודורשי הלכה אף כי לא סרו מדרך רבותיהם להיות מקבצים השמועות עד זמנם בכל זאת בדבר אחד נגלתה מעתה מראה חדשה והיא: השתדלות החכמים לחקור ולהציא שאלות ודינים ואופנים חדשים בהלכה, ובצדק נוכל לקרוא את הזמן הבא בשם: זמן חקור האיבעיות.

פרק עשירי

ר"ג IV ר"י נשיאה III ר' חני, ר' ירמיה, ר' יונה, ר' יוסי ר' מא, ר' יוסי בר בון.

עוד כל ימי הדור החולף קנאת סופרים הרבתה מעט חכמת התורה, כי חכמיו אשר עוד ראו בעיניהם את כל תוקף ר' יוחנן וחבריו עוד נשאים לבם אותם להדמות למוריהם וגם באמת היו בהם אחדים אשר גדלו והצליחו בתורת ההלכה, אף כי לא הפליאו לעשות בקדמוניהם פלס מסילות חדשות בתלמודם כי אם כל מעשה התקפם ונבחרתם לקבץ השמועות ולהנחילם לדרור אחרון, בכל זאת פועל ידם ירצה ולצדקה יחשב להם. אבל מה מאד השתנו הזמנים. גם החכמים המתנשאים לכל לראש ומנהיגים את דורם רובם היו קמנים בדעות לערך הקדמונים. ממות ר' יהודה נשיאה השני (סביב לחצי המאה הראשונה לאלף החמישי) עד אשר נכבתה הנחלת האחרונה לנשיאות לא

(לדעתו כונת מדרשו נגד האופרים שדבר דבר לחוד אסור בשבת על זה פי' לא כן אלא שבות כה' ממאמר שהוא מענין מלאכה, אבל המפרשים לא פי' כן ע"י בקרבן עדה ובתוספותיו, ונ"ל עיקר כמ"ש. (9) ע"י ירוש' ברכות פי' ה"א העולם כלו עשוי ככרם ומחו פריינו ברכה. פאה פ"א סח"א אין לפני שבתה אבל בשביל ישראל נעשה שבת. פסיקתא תוצאת ר' שלמה באבר (מו). אלו אמר ואבדיל הנמים סבם לא תחת תקומה לא"ה אלא ואבדיל אתכם מן העמים כזה שבורר את היפה מן הרעת ובורר ותורר ובורר וכו' ויש להוסיף אחר, מן העמים: מלות: להיות לי כי זה עיקר מדרשו כמו שיוצא מפורש במכ"ד פי', ור"ם איש שלום בתוצאת פסיקתא רבתי שלו פי' דתתורש אות ל"ז העיר יפה ע"ז ופירשו שם (קמנ) בשני מאורות וכו' שם (קס"ה): ונשלמה פריש שפתנו כי משלם אותך הפריש שהיינו מקריבים לפניך שפתנו בתפלת וכו'. וע"ש שם (קפ"ו) ב"ר פ"ז טובה גדולה חלק הכתוב לעולם אדם פורס וחוב אחד והוא מציא סגנו כמה יציאות והוא בעל התגרה המפורסמת בב"ר פ"ג מלמד שהיה בונה עולמות ומחריבן ויש לו כמה מדרשים במעשה בראשית ע"י ב"ר פ"ב.

לא קם עוד נשיא בישראל אשר לו חלק ונחלה בהשתלשלות התורה. ממלא מקום ר"י נשיאה השני היה בנו ר' גמליאל הרביעי. הנשיא הזה לא נזכר במקורות כי אם פעם אחת (ירוש' ע"ז פ"א ה"א) ולא הודע לנו מפעולותיו מאומה, ולולא שסופרים מאוחרים מסרו כי ר"ג הזה היה נשיא תחת אביו ר"י נשיאה השני כי אז אבר זכרו היה וכל זכר מנשיאותו. הנשיא אשר מלך תחתיו היה בנו ר' יהודה נשיא השלישי. ימים רבים עמד הנשיא הזה במשרתו. כי בימי החכמים הראשונים (ר' חגי ור' ירמיה) אשר פעלו בראשית פרק זמן השלישי הזה, כבר היה נשיא. ונתקיים לנו שיעור קמון מאגרת תוכחה אשר כתב לו ר' ירמיה "לשנוא אוהבך ולאהוב את שונאיך" (ירוש' מגלה פ"ג ה"א), וזה כתב לו בלי ספק בתחלת נשיאותו. ועוד בימי ר' מנא כמעט שני דורות אחרי כן - כי הוא התנשא לשבת ראש בתחלת רביעית השנית לאלף החמישי) - היה ר"י נשיאה השלישי קיים ועומד בנשיאותו. בחכמת התורה לא היה לו יד ושם, ולא מצאנו לאחר מחכמי דורו שהביא הלכה משמו. אבל נגד זה מצאנו שחכמים מבני דורו מתרעמים עליו. ר' אימי השני אחד מן הוקנים שברור הזה שמע שר"י נשיאה יוצא בשבת "בחומרתא דמרושא" וכי הוא מיקל לשנות מים חמים אשר חמם אותם גוי בשבת וכעס עליו (מ"ק יב) אך יותר שהיו מלינים עליו על דבר מנהגו בחייו הדתיים, רע עליהם מעשהו בהנהגת נשיאותו, כי כפלים מאלו זקנו ממנה מנויים ומעמיד דיינים שאינם הגונים בבצע כסף, עשה הוא כי לא סר מהמנהג הרע הזה ועוד החזיק במעו. בימי אירע שאחר מן המתרגמים, יעקב איש כפר נבוראי נפקד להיות מתרגם לאחד מן הסמוכים הכורים שנמסך ממעם הנשיא וכראותו כי הדורש הוא איש בור הוציא עליו את כל לבו לעיני הצבור וקרא עליו: הוי האומר לעץ הקיצה עורי לאבן דומס! הוא יורה, יודע הוא יורה הנה הוא תפוש כסף וזהב לא בכסף נתמנה וכל רוח אין בקרבו לא חכים כלום אם בקשתם למנות ראויים והגונים למה לא מניתם את יצחק בן אלעזר בכנישתא סדרתא שבקסרין (בכורים פ"ג ה"ג), ותלונה הזאת מכוונת יותר למסנים מלחמנים. ואמנם הבצע כבר כלה מבשר עד נפש את גוף הנשיאות ולא שעו אל תלונות החכמים כי עד אחרית ימי נשיאותו של ר"י נשיאה השלישי לא הסיר המנהג הרע הזה כי עוד בימי ר' מנא לא פסקה התלונה (שם). מכל ההודעות אשר הגיעו אלינו מהנשיא הזה אין גם אחת המודעת לנו דבר גדול או קמון אשר פעל למיבת הרמת התורה. ואולם אם גם לא נדע לו התנצלות מאומה אף כי להצדיקו בכל זאת לא יקשה אלינו להבין דרכו ומעשהו. הנה רוב הימים אשר עמד בפקידתו היו ימי מצור ומצוק לישראל. בימי התקסר קנסמנינים ועמו באה עת רעה. הן אמנם בראשית ממלכתו היתה הרוחה מעט לבעלי דתות שונות אשר ישבו תחת שבטו, כי נתן פתגם חירות לכלם וגם ליהודים ולמוריהם ולבתי כנסיותיהם ומדרשיהם. אך לא ארכו ימי השלוה, כי שנים אחדות אחרי עלותו למלוכה נתפס לנינו, ומאו גלה כבוד מישראל ואברה מנוחה. הבא אחריו קנסמניאום ומשנהו גאללוס המושל בבוריא גם הם התנצרו ומקנאת הדת הרעו ליהודים עד הנפש. הדרומיים אשר לא יכלו לסבול

כובד

(1) החכם גרעץ מתאמץ להגביל זמנו של ר"ג תנ' בימי דיקלופיאנוס ולדעתו הוא הוא אשר שלח אליו הקיסר תוח שיבוא אליו לפגיים אבל אני נמשכתי אחר תחלתו של ר"ז פראנקלל במבוא הירושלמי שהגביל זמנו של ר"ג השני עד אחרי מות ר' יוחנן כמה שנים וקודם למלוכת קנסמנינוס ור"ג השלישי היה נשיא ע"כ בימי ר' ירמיה ור' יונה ור' יוסי והי עד בימי ר' מנא ע' על כל זה במבוא הירושלמי ערך ר"י נשיאה, ר' יונה, ר' מנא ושם פ"א בתחלתו ובנסות קמ' וחשבונו מדוקדק לפי סדר האמוראים ומוכח ע"פ ראיות מן תלמוד וסוככות מכתבי דברי הימים שמקרב באו. וכבר העיר על החשבון חזק תר"ר אברהם קראסאל בתחילת ח"ג צד 139.

כובד העוֹשֶׂק נשאוֹ נפֶשֶׁם בכפם ומרדו ברוֹמִיִּים, גַּם מְיוֹשְׁבֵי צְפוּרֵי קְמוֹ אֲנָשִׁים מְרִי נֶפֶשׁ הִתְקַשְּׁרוּ עִם הַמּוֹרְדִּים, אֶךְ מִרָה כִּלְעָנָה הִיְתָה אַחֲרֵיהֶם מְרִידָתָם. הַמּוֹרְדִּים הַצְפוּרָאִים נִתְסָרוּ קֶשֶׁה אֲבָל עוֹד בְּמִשְׁפָּט כִּי רַק אֲשֶׁר הִיְתָה יָדָם בְּמִרְיָה נִתְפָּשׁוּ וְיוֹסְרוּ. אֲבָל בְּדִרוֹם עָשׂוּ הַרֹמִיִּים כָּלָה, וּמֵאֹז אֲבָרָה תוֹרָה מִן הַדְּרוֹם לְבָלִי שׁוֹב עוֹד, וְהִנֵּה כָּל אֱלֹהֵי הַמֵּאוֹעוֹת הָרַעִים הָיוּ בִּימֵי ר' נִשְׂיָאָה הַשְּׁלִישִׁי, עַל כֵּן נִבְּיָן עַל מָה הִנֵּיעַ כֶּכָּה כִּי ר' נִשְׂיָאָה מִשְׁךְ יָדוֹ מִכָּל הָעֲנִינִים, וּבְלִי סַפֵּק גִּדָּב כָּל זִמְנֹו לְעֲנִינִים מְדִינָיִים.

בַּעַת הַהִיא הָיָה ר' ב' י' ח'גִי אִישׁ וָקָן וְנִשְׂאוֹ פָּנִים מַחֲשׁוּבֵי הַדּוֹר הַקָּדוֹם – הָרַאשִׁין לְתוֹפְשֵׁי הַתּוֹרָה. הוּא הָיָה תַלְמִיד מְבֹהֵק לִר' זְעִירָא (דְּמַאי פ"ב ה"ב) וְנִכְבַּד בְּעֵינֵי ר' הִילָא אֲשֶׁר אָמַר עָלָיו: חֲגִי אִישׁ סְבוּרָא הוּא (קְדוּשִׁין פ"ג ה"ב). וְנִמְצָא כִּי נִשְׂא וְנָתַן בְּהִלְכָּה גַם עִם וָקָן הַדּוֹר הַקָּדוֹם עִם ר' בָּא בַר זְבֵדָא (תְּרוּמוֹת פ"ה ה"ז), וְר' אִיסִי תַלְמִיד ר' יוֹחָנָן (בְּרֵכוֹת פ"ב ה"ז כְּלָאִים פ"ו ה"ב יבְּמֹות פ"ה ה"ג וּבְכ"ט), וְאָף מִתַּלְמִידֵי ר' יוֹחָנָן הָאֲחֵרִים וְחִבְרֵיו מִסַּר כְּמָה שְׁמוּעוֹת. מִר' שְׁמַיָּאל בַּר נַחֲמָנִי (פָּאָה פ"ב ה"ז דְּמַאי פ"א ה"ג וּבְכ"ט) מִר' יִצְחָק (ב"ר פ"ט וּבְכ"ט) מִר' יֹאשִׁיָּה (עֵרְלָה ספ"א קְדוּשִׁין פ"ד ה"ד) וְלִרְבִּי מִר' זְעִירָא רַבּוֹ. הוּא הָיָה מִן הַחֲכָמִים הַנֶּאֱמָנִים הַלּוֹמֵד מִכָּל אִדָּם, כִּי כֵן הָיָה דְּרָכּוֹ בְּכָל עֵת לְהִיּוֹת נֹעֵץ עִם חֲבֵרָיו בְּכָל דְּבַר הִלְכָּה (תְּרוּמוֹת פ"ח ה"א מַעֲשֵׂרוֹת פ"ג ה"ג), וּמַעֲנִיָּה שְׁהִיתָה בּוֹ לֹא בּוֹשׁ לֵאמֹר לְפַעְמִים מַעֲתִי וּלְחֹזֶר מְדַבְּרִי וּלְבַטֵּל דַּעְתּוֹ נִגְדַּת דַּעַת חֲבֵרָיו (כְּתוּבוֹת פ"א ה"ג קְדוּשִׁין פ"ג ה"ב). הַמִּדּוֹת הַיְקָרוֹת הָאֵלֹהִי נִשְׁאוּרֹו לְחֹזֶר הַמַּעֲלָה לְשִׁבְתָּ רֹאשׁ בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ בִּימֵי זְקֻנּוֹתוֹ, לְהַנְהִיג אֶת בְּנֵי עַמּוֹ וּלְמַנּוֹת פְּרָגְמִים לְצִרְכֵי הַצְּבוּר (פָּאָה פ"ח ה"ז) וְעַל הָעֵת הַהִיא אָמְרוּ: ר' ח' פָּתַח וְר' יוֹנָה וְר' יוֹסִי חֲתָמִין (ר"ה פ"ב ה"ז). יְמֵי פְעוּלָתוֹ נּוֹפְלִים בְּסוֹף מַלְכִּית דִּיקְלִימְיָאֲנוֹס וְלֹאֲחִירֵי בִימֵים אֲשֶׁר פְּקִידֵי הַרֹמִיִּים וּמוֹשְׁלֵיהֶם שָׁפְכוּ כָּל חֲמָתָם עַל הַמִּשְׁתַּחֲוִּיִּים וִירְדָּפוּם בְּלִי חֶשֶׁק לְהַשְׁמִידָם עַדִּי עוֹד. וּבַעַת הַהִיא הָיָה לִיהוּדִים מְנוּחַ מַעַס. אֲבָל לֹא הִיְתָה מְנוּחָתָם שְׁלֵמָה כִּי אִם מְנוּחַת עֶבֶד אֲשֶׁר יִנְפֹשׁ מַעַס מַלְחָץ נֹגְשִׁיו לְמַעַן הַחֲלִיף כַּח לְשֹׂאת וּלְסַכּוֹל עֲנִיִּים חֲדָשִׁים. מְדַבְּרֵי ר' ח' נִשְׁמַע זֹאת בְּאֵר הַיֶּסֶב. כִּי כֵן יוֹסֵפֶר: פֶּעַם אַחַת יֵצֵא ר' ח' לְתַעֲנִית לְשֹׂאוֹל עַל הַנִּשְׁמִים, וְאָמַר אֶל הַהוֹלְכִים עִמּוֹ, אֲחִינוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַע"פ שֵׁשׁ בְּלִבֵּנוּ צָרוֹת רַבּוֹת אַחֲרוֹת אֵין לָנוּ לְהַתְּפַלֵּל עִתָּה רַק עַל אוֹתָן שְׁעִלְיָהן בָּאֵנוּ (תַּעֲנִית פ"ד ה"ד), מִזֶּה יוֹצֵא בְּרוּר כִּי עֵת צָרָה הִיְתָה לְיִשְׂרָאֵל גַּם מִצַּדִּידִים אַחֲרִים. לְעֵרֶךְ מַעֲלַת פְּקִידָתוֹ אֲשֶׁר הִיְתָה לוֹ הָיָה רָאוּי שִׁישְׁאָרוּ מִמֶּנּוּ הַרְבֵּה שְׁמוּעוֹת לְדוֹר אַחֲרוֹן, אֲבָל לֹא הָיָה כֵן, כִּי הַשְׁמוּעוֹת שֶׁנִּזְכְּרוּ בַּסְּפָרוֹת הַתַּלְמוּדִית בִּשְׁם ר' חֲגִי אֵינֵן רַבּוֹת בַּמִּסְפָּר, וְגַם הַנִּזְכָּרוֹת לֹא כָּלָן הֵן מִר' ח' הוּא כִּי הָיָה עוֹד ר' ח' אַחֵר בְּדוֹר קְדוֹם אֲשֶׁר כִּבְר הָיָה גָּדוֹל בְּחֹרָה וְגָדוֹל בְּשָׁנִים בְּמֹות רַב הוּנָא הַבְּבִלִי תַלְמִיד רַב וְשְׁמוּאֵל (כְּלָאִים פ"ט ה"ד), וְלִדְעָתָה קֶצֶת הָיָה תַלְמִיד לְרַב הוּנָא (מ"כ כ"ה) וְיָדַע בְּגִדּוֹלָת מַעֲשָׂיו, וְיָדַע יוֹדַע כְּמָה שְׁמוּעוֹת הַנִּזְכָּרוֹת בִּשְׁם ר' ח' סָהֵם שֵׁשׁ לִיחְסֵן לִר' ח' הַקְּדוּמִין, וְעַל כֵּן נִרְאֶה כִּי יוֹתֵר מִגִּדּוֹלָת תּוֹרָתוֹ פְּעוֹל מְדוּתָיו וּמַעֲשָׂיו לְנִשְׁאָוֹ לְחִיר מַעֲלָתוֹ.

גָּדוֹל מִמֶּנּוּ בְּחֹרָה וְרַב מִמֶּנּוּ בְּפַעֲלִים הָיָה חֲבֵרוֹ ר' י' ר' מ' ה'. אֶרֶץ מוֹלָדָתוֹ הָיָה בָּבֶל, בְּעוֹד הֵיְתָו בְּאֶרְצוֹ לֹא הָיָה נֶחֱשֵׁב בֵּין הַחֲכָמִים הַרְשׁוּמִים, וְעוֹד בּוֹמֵן מֵאוּחַר כְּאֲשֶׁר כִּבְר יֵצֵא שְׁמוֹ לְתַהֲלָה בֵּא"י אָמַר עָלָיו אַחֵר מְגִדּוּלִי חֲכָמִי בָּבֶל (רַבָּא), ר' יִרְמְיָה כִּי הוּא הַכָּא (בְּבָבֶל) לֹא הוּא יָדַע מֵאִי קָאֲמְרֵי רַבָּנָן (כְּתוּבוֹת ע"ה), אֲבָל אִם עֵדוּתוֹ הוּאֹת צוֹדֶקֶת עוֹד צָרִיךְ שְׂאֵלָה, כִּי נִרְאִים הַרְבֵּים שֶׁר' יִרְמְיָה כִּבְר בְּהִיּוֹתוֹ יוֹשֵׁב

(2) חֲמֵצִיִּין בְּנִמְ' שֶׁם יִרְאֵת שִׁמְחָה שְׂאֲמֵר ר' ח' וּמִשְׁמַע לִי קִמִּית וְיִדְעִי בַּעֲבוּרֶיהָ קָאִי אֲרַבְּ וְעָנָא וְלֹא אֲרַב' חֵיִיא, דְּלִשְׁבָּחוּ שֶׁל ר' חֵיִיא אֵין צוֹרֵךְ בֵּא"י וְגַם מֵאִי אֵיכְפַת בּוֹה דֵּא"י אֵלָא לְשִׁבְחוּ דֵּר' ח' לִפְנֵי שְׁמוֹ רָאוּי לְחַקֵּר אֲצֵל ר' חֵיִיא אֵלָא וְדִיא דְּכִנּוּנָתָה עַל ר' ח' וְחִימָתָה שְׁבַעִין יַעֲקֹב מִפְּרֵשׁ הַכּוֹנֵה עַל ר' חֵיִיא. (דְּרִיד ח"ג)

יושב בבבל לא היה נפשו לתלמוד הבבליים, וזה גרם כי לא יכלו דברו לשלום. הוא היה מקנמר אותם לפעמים לשאול שאלות זרות המעוררות שחוק, ומעניין השאלה היו מכירים שאין רצונו להוציא הדין לאמתו כי אם להתל במ ולהילך שולל דרך פלפוליהם ולהראות עד איפוא הדברים יגיעו אם יוסיפו ללכת בדרך עקלתון הזה. פעם אחת שאל שאלה זרה ונפתלה העוברת כל גבולות הישרות והוציאוהו מבית המדרש (ב"ב כג:). והנה לא יעלה על הדעת כי על אשר זרה בעיניהם השאלה היה חרי האף הגדול הזה, הלא זה דרך הבבליים מאז לענות נפשם בשאלות זרות, וכי כעורה היא שאלתו משאלת אבוהו דשמיאל: תלה (את הבחמה באויר העזרה) ושחטה מהו, נתלה (השוחט) ושחט מהו? (זבחים כו:), ומשאלת רבא בן זמנו: הדביק שני רחמים ויצא (הולד) מזה ויבנם מזה? (חולין ע:). אבל הוא הדבר אשר דברנו מענין השאלה ואולי מעקימת שפתיו בשאלו הכירו כי להתל במ שאל. ועל כן בלי ספק רק בעבור זה הוציא רבא את כל לבו עליו, והלא אנו רואים כי עורו בבבל היה נחשב לאדם גדול ושלחו אליו ונועצו עמו על דבר הלכה אחת בדיני ממונות, ויהי כהשיבם בעונה והכנעה לאמר איני כדאי ששלחתם אלי אלא כך דעת תלמידכם גוטא^(?), נתפייסו והשיבוהו לבית המדרש (ב"ב קמח:). ומזה הלא יוצא ברור כי הוצאתו מביהמ"ד רק מפני שחשבו שהעיו פניו והתל במ והשיבוהו על התכנעו לפנייהם, ואמנם אם קל היה להם להתפייס ולעבור על פשע אשר באמת לא היה פשע כי אם בדמיונם לא לו היה קל לשכוח להם את עותתם על לא חמס, ועל כן גם מאז נגמר הדבר בלבו ללכת לא"י, ואף לא ארכו הימים ויעזוב ארצו ומולדתו ויעל. כבואו שם מצא את ר' ועירא בן ארצו, אשר כבר זמן רב לפניו, בימי רב יהודה בן יחזקאל, עלה לא"י, ומצא בו איש כלבבו וימתיק סוד עמו. החבל המקשר אותם היה זה כי דעותיהם נשתו כמשפטם על הבבליים ועל חכמתם ותלמודם. כזה כן גם זה לא מצא חפץ בתורת הבבליים. כמו שר"ז דבק באהבה בתורה א"י ואמר: אוירא דא"י מחכים (ב"ב קנח:), והתענה מאה תעניות למען יוכה לשכוח תלמודם של הבבליים (ב"מ פה:), אף בן ר"י גנה דרך הבבליים בתלמודם, ואמר עליהם: בבליאי מפשאי משום דיתבי בארעא דחשוכא אמרי שמעתהא דמיחשכן (מנחות נב:), וגראה כי מדעתו שר"ז שגא את דרך המעקל, לא חדל לפעמים לבדוא מלבו שאלות זרות חרודות להביא את ר"ז לידי שחוק ולגרש מלבו העצבות – כי ר"ז היה בכל עת יושב ותוהה ברעיוניו ועיוניו – (גדה כג:), ועתה אם נמצא לר"י שאלות נפתלות כאלה לא נשפוט מזה על דרכו בתורתו לאמר, כי גם הוא כאחר מהם אשר ישעו בדברי הכל ומציאים זמנם בחקירות אפע, כי אם נאמר להפך שאלה האביעיות הן שיוורים משאלותיו ההתוליות אשר הן מכוונות נגד המהבילים בהמצאות בדיוות אשר אין להן תועלת לחיים ולדת, וכל חפצו לעשות לשחוק את התולכים בדרך הזה בדרישתם (עי' כ"ח ח"א סי' כ"ג), ובאמת אם נתבונן בדברי ר"י בהלכה נמצא כי ברובם הולך נכוחות ומדתו הסברה הישרה בדקדוק המשניות^(?), ואף באביעיותיו אשר יש לנו הרבה ממנו לרוב מישרים דרכו). אמנם בדברינו כן הוא שכל

(?) שם בגמ' תובא המעשה הזה בנוסחאות שונות. א': שלחו מתם חבירא לר"י ולפיה משמע שנשאל כן בהיותו בא"י וזה"ל אי אפשר דהא קאמר על דא עיילתו לביהמ"ס ותימא וכי מפני שהשיב בעונה לבבל עיילתו בא"י לביהמ"ס? ועוד דלא שמענו דאקדחו בא"י מביהמ"ס כי היכי דניסא דחדר עיילתו? אלא עיקר תגיראם כנוסחאות אחרות שם דשלחו חבריהו ולא מתם אלא דכל זה חית בבבל.

(4) עי' דמאי פ"ד ח"ד ר"י בעי (כלומר השיב על סעמו דר"א) כי אם נאמר להפך שיואמר לו מעשירין הן. כלאים פ"ג ח"א נקדו השניים וכו' נשמענא מן הדא וכו'. שביעית פ"א ח"ב היתח נפן אתה מודלת וכו', שם פ"ח ח"ג ר"א סבר מימר שרי מן הדא וכו'. תרומות פ"ב ח"ד סבר מימר אתה רואה הצמק כאלו תחם וכו'. הלה פ"ב ח"א פלפולו עם ר' יונה.

(5) אביעיותיו רבו סאד אך בכ"ס מצאנו לשון בעי ואינה אלא קושיא או דבעי למיכר כן וסבר כן באמ"ה (ד"ד ח"ג).

כונתו היתה רק להתראות בנגות הדרך הסעוקל הזה. ר"י היה דבק בכל נפשו בר"י וכל דבריו היו לו לחק, ואמר לפעמים: הואיל וחשלה ר"י צריכין אנו מיחוש (ברכות פ"ו ה"א). כרבו כן גם הוא היה שוקד על דברי כל החכמים בא"י וקבץ על יד קבלות רבות מרוב גדולי האמוראים שקדמוהו. מר' יוחנן (ברכות פ"ב ה"א ובכ"ם) מר"ש בן לקיש (שם פ"ג ה"ה) מר' חנינה (תרומות פ"ב ה"ג) מר' ח' בר אבא (רמאי פ"ג ה"ד ובכ"ם) מר' אבא (ברכות פ"ה ה"א) מר' חמא בר עוקבא (כלאים פ"ו ה"א) מר' שמואל ב"ר יצחק (פאה פ"א ה"א) מר' אמי (תרומות פ"ו ה"א) מר' אבהו (בבבית פ"ג ה"ה) ועוד מחכמי א"י אחרים. מיחסי לר' יהודה נשיאה השלישי אשר בזמנו מלך לא שמענו בלתי אם מה שהגיע אלינו שיוך קמן מתוך אגרת אחת שכתב אל הנשיא, לשנוא את אייבין ולאחבה את שונאין (מגילה פ"ג ה"ב). וקצת נובל לשער את הדברים המעטים האלה כי היה איוה סכסוך ביניהם. מושבו של ר"י היה במבריה ושם היה ממונה פרנס על העיר, שכן יסופר כי פעם אחת באה מבריה בצרה והיה ר"י פוסק על בני מבריה חלקי של כל אחד אחד במסמן כדי לשחר ולפיים את הצירר אותם (מ"ק פ"ג ה"א), ובאמת היה האיש הנכון והראוי לפקידה כזאת, כי היה נוח ורצוי לבני אדם מפני ענותו (שבועית פ"ט ה"ה) ודעתו מעורבת עם הבריות. הוראה אחת נתיחסה לו אשר היא מקצוע גדול בתורה, והיא: שרבר שחותר מפני שהמלכות אונסת עומד בהיתור אף בזמן שאין אונס עד שיעמוד ב"ד ויבטל (שבועית פ"ד ה"ה). ואמנם עם כל זה גם הוא כחברו ר' חגי לא הגיעו למדרגת החכמים שקדמו, וכמוהם כן גם שאר חכמי דורם (חבריהם) לא נפלאו בתורתם.

בימים ההם ובעת ההיא מצב היהודים בא"י בא ברע, המשחיים שונאי היהדות גדלו והצליחו מיום אל יום המים היהודים אשר באו עליהם מימי קנסמנטינוס הקיסר, הראשון אשר קבל את המשחיים, היה לים נגרש בימי מלך הקיסר קנסמנטינוס ומשנתו גאללוס, כי בימיהם הוכפלה שנאת הדת והוכפלו הצרות בישראל אשר אכלום בכל פה, ונתחדשו נזרות קשות ורעות אשר כמעט כברו מנשוא אותם לולא כחם המיסרי החזיקם ולא נתן למיט רגלם, כי עם למוד צרות בישראל אשר רוב ימיו מכאובים וגורלו מאו להיות נצב כמטרה לחצי נוגשים הלא כח נחיש כח לשאת ולסבול תלואת, ובכלל

באמת, ע"י פאה פ"ו ה"א בעי היה מסיום וכו', חלה פ"א ה"א ר"י בני קומית ר"י ערב ד' קבין וכו' וקאמר עלת אתיא דר' יונה כר' ירמיה משמע דסבר כן באמת וכו' בכ"ם. מאבעיתו התמיהות נכור עוד האבעיא כלאים ספ"ס הוא ובנו מהו שיצרפו בכלאים. שבת ספ"י היה כלו (עצין נקוב) בארץ והנקב חוצה לארץ ע"ש כפי קרבן חזקת. ובבבלי זכתיים (כ"ט) הוא (הבית) סכפנים וציתו בחוץ מהו.

(6) רוב חכמי תלמידי הורא סתמירי ר' אילא ור' יוחנן, ואזכיר קצתם: ר' אבא ב' או בא בזמנו של ר' ירמיה שבת פ"ד ה"ד. ר' אבון ב' פסחים (פ"ד). ר' בון בר חייא בעי קומית ר"י ביצה פ"א ה"א וקומי ר' אילא יומא פ"ג ה"א. ר' אדא בר בימי או אכמי, ר' חזקיה ר' נחום ברכות פ"ט ה"ג תראשון ותארוקן תלמידי ר' ברכות פ"ד ה"ג ותשני תלמידי חבר לר' ירמיה שבועית פ"ח ה"ב. ר' אהא ב' תרומות פ"ב ה"ד. ר' אבא בר זבינא תלמידי ר' ברכות פ"ו ה"ג ונקרא גם בר זמינא, שם פ"ד ה"א והיה חסיד שם פ"ד ה"א. ר' חונא יומא פ"ח ה"א וקאן ות ר' ה' תלמידי רב. ר' יהודה ב' פ"ו נמצא בכ"ם והיה מגדולי תלמידי שביעית פ"ד ה"ג והיה מלמד סנהדרין פ"א ה"ב וע"כ מסר בשם ריב"ל שחיה דרומי ע"י מעשרות פ"א ה"ב ובכ"ם ומשפתתו מיוחסת. ויש כמה בני פוי ע"י סה"ד ערך פוי. ר' זמניא בר כבורים פ"ג ה"ג. ר' חייא בר אבא בר פפא ברכות פ"ו ה"א. ר' בי חנין תנא קומי רבי לא דמאי פ"ו ה"ג. ר' חנניה בר אחי דר' תענית פ"א ה"ב. ר' חסדא ע"י מיסה פ"ט ה"א ובכ"ם תירושלמי ע"י חסדי. ר' יודן כותכות פ"ב ה"ד. ר' שמואל קבל מר' סכ"ס ואינו ר' שחלך לזנבית חמלכת עם ר' אימי כשנתפס ועיר בר חיינא. ר' יצחק בן אלכסנדר ואמר עליו כי הוא באמת ראוי למינוי כבורים פ"ג ה"ג. ר' פנחס פאה פ"ג ה"ס. ר' אהא בר פפא או פפי, ר' ב' ג' ס"ב. ר' גוריון, ר' זבירא, ר' חייא בר שובתי, ר' חיינא, ר' סבי, ר' בנימין בר גדול, ר' יודן אבוי דר' מתניא, ר' יצחק בן אלישיב, ר' סבלאי, ר' יודן מגדלאת, ר' יודן קשרקאת, ר' יודן אבוי דר' חסדא, ר' עזריאל, ר' פליפא בר פרישא, ר' איבי לוי חיתא, ר' נסא ר' תלפא חמאי דר' אהא, ר' אינייא בר סמי, ר' ניהא בר סא, ר' אבוי אבוי דר' אבדומי דצורין, ר' חנינא ענתותי, ר' אינייא בר סמי, ר' ניהא בר סא, ר' אבוי דר' אבא כרי, כלם טובאים יצחק הדורות ועל פיהו יצא סדרם חרב בעל כבוד תירושלמי.

(ד"ד) (ה"ג) קיין

ובכל הבא עליהם לא יסורו מדרך תורתו וכל מיס ודגים אהבתו לדרתו לא ישפוטו .
אם כן היה ברור ההוא . מעצד דעה ויגון אשר חסרו את רוחם לא אברה יראתם
יכסלתם תקותם והם דרכם בתורה , יתהו להפך כי כאשר יענו אותם וכאשר הכבירו
עליהם את עול סבלם כן רבתה גם יראת ה' . אך אחת היא אשר נענה החת עקת
הרשעה יתלך הלך וחסור מים אל יום והוא – דרישת התורה . הישיבות בדרום אברו
בלה , כי גאללוס החריב את הדרום על ידי שר צבא ארסקנס בגלל המדר אשר
סררו ברומיים , ומי יודע כמה מן החכמים והתלמידים בין הרונים הורנו . צפורי היתה
עמם בקשר וגם עליה עבר כום ונסרו המיידים , אבל הישיבה לא פסקה כי ר' מנא
מאתרני האמוראים הלא היה מושבו בצפורי (פסחים פ"ו ה"א) ומת שם (קהלת רבה
פסוק אם ימלא העבים) , וזה היה בימים שכבר מתו הקיסר קנסטנטיאוס ומשנהו גאללוס
(מבוא תירושלמי ערך ר' מנא) . הנה ראינו כי עד סוף כל האמוראים היתה ישיבת
צפורי קיימת . ואמנם גם היא גם הישיבות האחרות לא האריכו ימים בתקפן כי עד
לא עבר הצי מאה חדלי הישיבות חדלו וגלה כבודן מארץ ישראל . אולם טרם נכתבה
הגהלת האחרונה והנה עוד הפעם עליה כוכב מזהיר בשמי דרישת התורה אשר יהל
אורו זמן לא כביר .

בעת ההיא בימי מלך הקיסר קנסטנטיאוס היה אחד מתלמידי ר' ירמיה ורבי
הילא ראש הישיבה שבבית אשר היה נפלא בין חכמי דורו בשקירתו ובעוסק עיונו .
התלמיד הזה היה ר' יונה , הואישב לרגלי ר' הילא (תרומוס פ"ב ה"ד) ולקח תורה
מפי ר' ירמיה ואלה פ"א ה"א יב"מ) וקבץ על יד הלכות ומאמרים מגדולי האמוראים
עד זמנו ומסרם על שמם) . עתה צעיר לימים נכדו כי אותות השכלתו ויתרון הכשר
חכמה . ר' אבהו כבר נתן עינו עליו לשובה וכברו כאחד מגדולי הרבנים שברורו
(מנהרין פ"ו ה"א) ובבית דינו של ר' חגי היה הוא וחברו ר' יוסי מן הברורים , ואמרו
עליהם ר' חגי שהם יד' יונה ור' יוסי חתמין (ר"ה פ"ב ה"ה) . משניות התנאים היו לו
המיד לצינים בהוראה ולענין מהקרי , משאי ומתנו החרדיו והפלפול נחשב לו רק
כציצים ופרחים לתורה , אך לא למדה בהוראה למעשה , ובפירוש יספר כי פעם אחת
היה לו משא ומתן בהלכה עם חבריו , ויהי כרצות לעשות מעשה על פי ההלכה שדני
עליה אמר "נשיבין אולפנא ונייהי לן מתניתא" (ברכות פ"ו ה"ה) , וכמדתו של ר' אבהו
באמרו : כל אילן מילוא לענין משא ומתן הא לתורתא אסור להורות (כלאים פ"ד ה"ד) .
בהשכל ובהגיון ישר דרש במשנה ופירשה . באר מלותיה ודבוריה לפי מרת הלשון
ובאר עניניה לפי בנותה) , ולפעמים מנסח המשנה בנוסח אחר על פי פירושו ומסבף
בה דברים להשלמה , ולמען תת לה יתרון באור) , ומענין פירושו האלה נראה כי
היתה ידו אמונה במליצת לשון המשנה , ואף באמת כל מאמריו הם לעדה כי שפתו

7) מר' שמעון הסידא ברכות פ"ו ה"א , מר' חייא בר אשי שם פ"ה ה"ב , מר' יונה חלה פ"א ה"א .
מר' ינאי תרומות פ"ב ה"א , מר' שם ב' ברכות פ"ג ה"א ובכ"מ , בשם שמואל חלה פ"א ה"א , בשם ר' ח' בר אבא
חגיגה פ"ג ה"א , מר' יהודה אמר שמואל ברכות פ"ג ה"ג , מר' שמעון בר אבא תענית פ"ג ה"ס , מר' אבהו
מגילה פ"א ה"ד , מר' אימי במדבר פ"א ה"א , מר' יוסי בן גוריא ברכות סוף פ"ט , מר' הושעיה פאה פ"ד ה"ב ,
מר' שמעון בן זכריה דמאי פ"ב ה"א , מר' יוחנן בן ישמעאל כלאים פ"ה ה"א , מר' חייא בן חנינא שביעית פ"ד
ה"י , מר' גוריא ברכות פ"א ה"ו יב"מ , בשם ר' חניניה חבריהן דרבנן חלה פ"ד ה"ז , מר' אבא חגיגה פ"ב
ה"א , מר' לוי שם , בשם מר' עוקבן צירובין פ"ז ה"א , מר' הסדא ברכות פ"ב ה"ג , מר' נחמן בר ארז , שם
פ"ב ה"ד , בשם ר' אחא שם , מר' הנחום בר חייה שם פ"ה ה"א .
8) ע' כלאים פ"א ה"א למח נקרא שמה שביעית , שם ה"ב למח נקרא פרישין , שם פ"ה ה"ד איהו
כרם דל , פאה פ"ד ה"ו לכוונות כן לעיל , שביעית פ"ד ה"י מפרש מלת משיגוריו .
9) ע' דמאי פ"ג ה"א מתני' בענין חברים ובאכסניא בר' יהושע , כלאים פ"ב ה"ז אף הראה התניין
מיסם מראית עין , תרומות פ"ז ה"ד מנין שאין עולין אר"י כתוב מכל חלבו וכו' ועוד בכ"מ .
10) ע' שביעית פ"ג ה"ג אר"י כימי מתניתא תרומה להעמיד צאן בתוך שדהו עושה סחר בית סאתים
יכו' , שם פ"ד ה"א אר"י הכי צירבא מתני' בראשונה היו אנטרים מלקם אדם עצים ועשבים מתוך שלו את חלם
הנס
ה' ד' ה' ג'

ברור מללו, ולפעמים שבחיהו חכמי הזמן כי תלמודו נדבר בלשון ברור באמרם, ר' יונה מפיק לישראל (מעשרות פ"א ה"א ע"ה פ"א ה"ב ובכ"ט), ובאמת בכל מקום אשר אמרו עליו כלשון הזה אינו אלא כמבאר הדברים באר היטב. גם בזה יש לו יתרון על כל חכמי דורו שהוא תמיד מפרש דבריו למען יהיו מובנים ומפורשים לשומעיו ונותן לרוב טעם לדעותיו ופירושיהו⁽¹⁾. בשכלו הוזהר והישר יודע להוציא במדת הניון דבר מדבר אף אם למראה עין הם כרוחקים זה מזה ולהבדיל ולהפריש בין הגרמים דומים זה לזה⁽²⁾. עוד בזה השתדל ר"י להתעלה למעלה הקדמונים בהעמידו לפעמים כללים כלולים אשר הם מקצוע גדול בתורה שבעל פה. נגד כללו של ר' יוחנן: שכל השיעורין הם הלכה למשה מסיני, קיים וקבל הוא את הכלל: כל השיעורין חכמים הם שנתנו (פאה פ"א ה"א), וכן העמיד כלל במשנה: ליה כללין דרבי כללין (תרומות פ"א ה"ב ובכ"ט). ובענין קיום המצות כהלכתן אמר: אין עבירה מצוה (חלה פ"א ה"ט), ואמר עוד: עשה דוחה לא תעשה אע"פ שאינה כתובה בצדה (ביצה פ"א ה"ב חלה פ"ב ה"א), וכן העמיד הכלל: הלכה כרבי אפי' אצל ר' אלעזר ב"ר שמעון (דמאי פ"ב ה"א), אך יקר מכל אלה הכללים הוא הכלל הגדול אשר היה מסודר בענין סדור משנתו של רבי. הוא היה אומר מפורש כי רבי העלה בסדרו אף משניות אשר כבר בטל ענינן ואין להן דבר עוד עם הזמן ההוא והבא, ועל כן אין להן ערך אחר ותכלית אחרת כי אם להודיענו מה שתקנו והורו הקדמונים בזמנם, וכאשר לא עקרו מן המשנה⁽³⁾ פרשת מלוואים ופרשת המבול אף שאין עתידין לחזור עוד, ולמה? כדי להודיעך אף כן כדי להודיעך לא עקרו כל המשניות המדברות מאיסור שני פרקים הראשונים בשביעית אף שר' גמליאל ובית דינו התירוהו (שביעית פ"א ה"א). והנה זה הכלל יפירוש אור בהיר על דעתו בבחינת תכונת החכמה התלמודית ויחוסה אל המעשה: כי יש במשנה דברים אשר בזמן סדורם כבר עבר זמנם ואין להם תכלית אחרת כי אם למודית ולא מעשית, ומה יתברר שגם בתלמודם של חכמי הדורות יש דברים אשר לא נאמרו רק "כדי להודיעך" אבל לא להורות לתכלית מעשית, ומפני זה לא נפליא על ר' יונה. אשר גם הוא לא גופל מכל חכמי דורו לדרוש ולחשוב מחשבות על דברים אשר אין להם דבר עם הזמן ההוא ואין עתידין לחזור עוד. כמו בשאלו מלפני רבו ר' ירמיה: בשעה שנכנסו ישראל לארץ ומצאו קמח לחה מהו שתהא אסורה משום חדש (חלה פ"ב ה"א). ולא עוד אלא שאם נתבונן ברובי תורותיו אשר נמסרו לנו על שמו הלא נמצא כי יותר מכל חבריו היה הוא אוהב לחקור ולחמציא

תגם וכו', עוד שם פ"ה ח"ו כינו מתניתא אלו כלים שאין האומן רשאי לטבון בשביעית לחשור על השביעית, ר"ה פ"ב ח"א הבין צורכא מתניי בראשונה היו מקבלין עדות החדש מכל אדם אם אין מכירין אותו משלחין אחר עמו, מתוך דראש השנה מוכח לתריא דר' יונה מנית המשנה שחרי ר' יוסה משיב שאין צורך לתנית דאף במתני' אחיא ע"ש וע"פ פסחים פ"א ח"א.

(11) ע"י כלאים פ"ו ח"א אר"י תפיר שיהיו הכהנין נותנים מקצתו בתוך ד"א ומקצתו חוץ לד"א וכו' וכפרש דבריו ע"ש, שם פ"ו ח"ב אף תרא דתנינן משום מראית עין דלכן מה בין העומד בארץ וכו' ואם נעין ואביעשתיו נראה שצריך חזק מלפני ששני צדדי השאלה דוק ותשכח.

(12) בהרבה מקומות דרכו לדמות מלתא למלתא ולהוציא דבר מדבר, ע"י כלאים פ"ד ח"ה כמחיצת שבת בן מחיצת כלאים. כתובות פ"ב ח"ב ר"י נדמה לתלבים, ויני' ברכות פ"ו ח"א ר"י אמר על הרא דר"ה הטביל ג' איובות וכו' ע"ש. ולפעמים חלק בסברה ישרה בין הגרמים דומים. ע"י כלאים פ"ח ח"ב ולא דמין תמן מרוחק וכו'. שביעית פ"ו ח"ו ורמיה ח"א כל רבה קמף בטל על גבי שרפו אילן אינו בטל ע"ג שרפו וע"ש פ"ו בעל שרף יהושע, מעשרות פ"ג ח"ד לא אמרו אלא לדרך אבל בינו לבין חבירו לא. חלה פ"ח ח"א אר"י לא מסתברא דלא בחול אבל בע"ש צריכת לומר ח"א וחמטא שבת לחה וכו'.

(13) כונתו על מדרש הכתובים שבפרשת מילואים ופ' מסכו ששנו אותו בבית המדרש על כן קראו משנה וכענין הוה מצאנו בירושלמי יבמות פ"ח ח"ג אמר רשב"ג אני אין לי אלא משנה ותשב נעמי ורות המואבית כלתה משרת מואב זו היא ששבת משרת מואב תחלה, וקרא למדרש הזה משנה.

(ד"ר ח"ג)

ולהמציא שאלות ודינים חדשים אשר מספר גדול מהם לא המציא כי אם להגדיל היראה ולהאדירה ולעשות ציצים ופתיים לתורה.

רבי יונה היה חסיד בתכלית החסידות. הוא אשר נשמר מאד נפשו לכלי הויזק לבריאותו בשום ענין, והיה מפקד כן לחבריו (ביצה פ"א ה"ו), בכל זאת במקום מציא אף על בריאות נפשו לא היה חס (שבת פ"ח ה"א), ושלא לעבור אף על עבירה קלה מדברי סופרים לא חשש לנזק גדול והכנים נפשו לסכנה (נדרים פ"ד ה"ט), ואמנם לפעמים עזב גם חסידותו אם היה דרוש כן לשובת עמו שלא להתרשאות למססלה להרע להם. ופעם אחת אירע כי בא ארסקנים עם חילו לעירו והורה לאפות פת בשבת לצרכם (שביעית פ"ד ה"ב). כנזר לסדת חסידותו היה חסדו לבני אדם ומעשה הצדקה אשר עשה לעניי עמי. הוא היה נאה דורש בשבח הצדקה ואף כן היה נאה מקים. הוא דרש אשרי משכיל אל דל זה שמסתכל במצות האדך לעשותה, ומאד מאד היה מקים מאמרו הזה במעשיו. כיצד היה ר' יונה עושה כשהיה רואה בן טובים שירד מנכסיו היה אומר לו בני בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה ממקום אחר מול ואתה פורע, משהיה לוקח היה אומר לו מתנה היא לך (פאה פ"ח ה"ט). בעין טובה היה הומך חכמים והחזיק ידם, ומאהבתו אשר אהב את הירש התורה ומספצו להמוך ידם ולסעדם מלאו לבו אותי לעשות דבר אף שלא כשורת הדין. את מעשיו אשר הוא מנת הכהנים והלויים נתן היא לאין נכון לו לאחד מן החכמים, ר' אחא בר עזרא, אף שלא היה מן הכהנים הלויים, ולא עוד אלא שפרסם היתרו ויסרו במדרשו שדרש: ויאמר לעם... להת מנת הכהנים והלויים למען יחזקו בתורת ה' (מעשר שני פ"ה ה"ה), והוכיח מזה דבר חדש אשר לא שערתו הראשונים, שאין הדבר תלוי ביחוס בית אבות כי אם בזה אם המקבל הוא מן המחזיקים בתורת ה', ופי יודע אם לא מדרשו אשר הוא עצמו קיים במעשיו, נתקבל גם מאחרים אשר ממנו יראו ועשו כמותו. גדולת חכמתו מדותיו ומעשיו המוכיחים אף הם הגדילו שמו כנים ויהי נכבד ונשוא פנים לפני שרי המלוכה (ברכות פ"ה ה"א), ואולי מפני תקיפותיו לפני הממשלה קראתו בבבל "תקיפא דארעא דישראל" (תענית כג), ואף לבעבור מעלתו הנכבדות גדלותו ונשאותו בני עמו ויהי המנהיג הראש בטבריה.

בישיבת טבריה עמד לימנו של ר' יונה חבריו ואוהבי הנאמן רבי יוסף בלי ספק היה ר' יונה זקן ממנו אשר על כן נפקד הוא לשבת ראש ואמנם אחרי מות ר' יונה מלא ר' יוסי את מקומו (מעשר שני פ"ד ה"ט). שני החכמים האלה חברים היו מנעוריהם, חברים בתשמישם לפני חכמים לפני ר' הילא (תרימות ספ ב) ולפני ר' זעירא (שז פ"ד ה"ח), חברים בטסחרם כי שותפים היו בעשיית יין (ט"ש פ"ד ה"ג), חברים להרכיב תורה בטבריה, להחזיק ישיבתה ולהעמיד תלמידים הרבה, וחברים בדעות, כתבונתם ולרוב גם בדרך-התלמוד ועל כן גם הוא היה העמוד החזק אשר דיגשת התורה בעת ההיא נכונה עליו. רבים מן השוירים אשר הגיעו אלינו על שמו און וחקר בחברת ר' יונה, לפעמים הם מסכימים לדעה אחת ולפעמים נחלקו בדעותיהם. ואמנם רוב המחלוקות ביניהם נוסחו בקצת תבונות הנרשימות דרך התלמוד. תחת אשר ר' יונה לא חש להעמיד מתניהא כיחידאה (כלאים פ"א ה"א ובכ"ט) משהלך ר' יוסי המיד להעמידה כדברי הכל (כלאים שם ופ"ח ה"א פאה פ"ז ה"א פ"ח ה"ב שביעית פ"ח ה"ה). ר' יונה מניה ומתקן לשון המשניות ומוסיף דברים כמשנה כדי לפרשה על דרך הבבליים שמתקנים המשניות ואמרים "חסורי מחסרא והכי קתני" או "תני" כך וכך או "הכי קתני" ועוד לשונות אחרות כאלה. ובכל מקום שר' יונה אומר "כיני מתניהא" או "הכי צירכא מהני" הוא מניה ומתקן המשנה (שביעית פ"ג ה"ג פ"ד ה"א פ"ה ה"ו ובכ"ט).

ובכ"מ), אבל ר' יוסי לא אהב זאת לעשות הנהוג במשנה כי אם משתדל לפרשה כמו שהיא לפנינו אף אם צריך להכניס נפש בפרצה דחוקה (פסחים פ"א ה"ב ר"ה פ"ב ה"א) מלבד כשקבל התיקון שאז מתנצל ואומר כך אמר לי רבי (יבמות פ"ב סה"ד פאה פ"א ה"ג). יותר מכפלים כמאמריו של ר' יונה נמצאו לנו מאמרים מר' יוסי ובפרט רוב השוירים שהשאיר ר' יונה אחריו ברכה הם בסדר זרעים, כבר מתמעטים והולכים בסדר מועד עד שבסדרי נשים וניקין נזכר רק לפרקים. לא כן ר' יוסי, אין מספר לכל מאמריו בכל ארבעה הסדרים האלה. ונראה מזה כי ר' יוסי שם מגמתו לסדר הלמודו על כל עניני התורה שבעל פה, וברר וחקק תלמודי קדמוניו וחבר להם הערותיו וקדוב הדבר כי כבר נשאו נפשו לסדר תורת האמוראים, ובאמת נמצא שנאמר בפירוש כי עשה "מחזיוא תניינא" לתלמודו (פסחים פ"ה ה"ג יבמות פ"א ה"ב), ועל כן נבין על נקל למה מר' יוסי הזה חברו של ר' יונה נשתתרו רובי תורותיו בתלמוד ירושלמי וכמעט בכל דף ודף נזכרו דבריו, ועתה אין בזה כל ספק כי תלמודו של ר' יוסי המוקק והמסודר בשתי מחזירות היא היה האנן למוסרה לחיבור התלמוד הירושלמי שלנו. אבל לא יתענו זה לאמר שר' יוסי הזה סדרו עד תומם ותחמם כי ממת ר' יוסי עד תום חתימת התלמוד הירושלמי עוד עברו ימים ושנים ונזכרו בו חכמים אשר חיו משך זמן קרוב לחמשים שנה אחרי הזמן הזה.

בימי ר' יוסי היה ר"י נשיאה השלישי עוד בנשיאותו, אבל מיחסו אל הנשיא הזה, אם היה בריתו אתו האהבה והשלום לא שמענו דבר, ובכל מאמריו הרבים לא מצא אף מקום קמן להזכירו להרע או להטיב. כבר בימיו עלה הלל בנו של ר"י נשיאה השלישי לנשיאותו, הוא הלל אשר בתחלת נשיאותו בעוד ר' יוסי חי תקן שלא לקדש החדש עוד על פי ראייה כי אם על פי חשבון. (בעל המאור ר"ה פ"א ס' העבור לר' אברהם בן חייא הנשיא צד ד' השנת רמב"ן לסה"ס ט"ע קנ"ג) ודבר ברור שר' יוסי הסכים על הדבר כי כן יוצא מפורש ממה שכתב לבני חוצה לארץ אף על פי שכתבו לכס סדרי מועדות אל תשנו מנהג אבותכם נוחי נפש (ערוכין פ"ג) וכבר מביאר היטב במקום אחר כי ר' יוסי היה בקי בחשבון הקביעות וסדרי המועדות על פי חשבון (מגילה פ"א ה"ב) וסכת זאת התקנה בלי ספק היתה מפני תרעומת המלכות אשר ראתה בעין רעה על המנהג הזה, והלא ידענו שכבר הנשיאים שקדמו היו משתדלים לעשות במחשך ובסתור את מעשה הקדוש והעבור (מנהגין יב). ועתה יצדק מה שאמרנו כי בתחלת נשיאותו היתה זאת שתקן לקדש על פי חשבון שאז עוד היתה הממשלה צרה לישראל על כן עשה זאת התקנה לשכך תרעומתה אבל אחרי כן במשך ימי נשיאותו שנתקשר הקיסר יוליאנוס (ד"א קכ"ב) אשר היה מוב ומטיב ליהודים והנשיא נחמד לפניו ובכדו עד שקראו אח ורע, אז לא היה סבה לשנות המנהג מיראת הממשלה. חוץ מזה עוד מנהג אחר קדום נפסק בעתות האלה מפני תרעומת המלכות. שלפנים בישראל היה המנהג שהנשיא הולך עמם לתענית על הנשמים. ואמנם ר' יהודה נשיאה השלישי הפסיקו ולא חזר עוד. כי כן יספר שרבי חלבו אמר לר' יהודה נשיאה פוק עמן (כלומר לתענית על הנשמים) וצערך (או יצערן נ"י ופה מראה) עבר, אמר ר' יוסי הדא אמרה¹⁴) אילין תעניתא דאנן עבדין לית אינון תעניין דלית

עמן

(14) שם איתא: ד"א יצא חתן מחדרו זה הנשיא וכי ר' חלבו אמר לר' יוסי נשיא פוק עמן וצערך עבר. אמר ר' יוסה הדא אמרה אילין תעניתא דאנן עבדין לית אינון תעניין דלית עמן נשיא. ובהלל ח"ג פ"א ר"א קראבמל וזה המאמר שבעת החיות מיראת הממשלה עשו הדבר בחשאי ומפני המלכות לא היה הנשיא עמם. והניקף ג"ל שתנשיא חיות ממאן ללכת עמם וכמ"ש בפנים וע"כ הית ר"ה צריך לבקש ממנו לאמר פוק עמן ולא נאמר אם כלא בקשתו. ובג"ל לא מלא היה במאנו עד סוף ימיו בימי ר' יוסי. ואמרו הדא אמרה קאי אמרש לשלמל דקאמר יצא חתן מחדרו זה הנשיא דמשתע דרובי על הנשיא לצאת ומעכב אם לא יצא על זה א"ר' הדא אמרה דאילין תעניין דאנן עבדין לית אינון תעניין דלית עמן נשיא.

עמן נשיא (תענית פ"ב ה"א) מזה נראה שהנשיא היה ממאן ללכת עמם לתענית כהורה וכאשר עש' אבותיו עד שר' חלבו שחי בדור הזה בקש ממנו שילך עמם למען יהיה התענית כהלכה ובלי ספק לא מלא הנשיא בקשתו ועמד במאנו כל ימיו ועל כן יכול ר' יוסי לאמר בצדק, "אילין תעניתא דאנן עבדין לית אינון תענין דלית עמן נשיא". ימי שבתו בראש אחר ר' יונה לא ארכו, וימת בשיבה טובה וכבוד עש' לו במותו שכל תלמידיו נטמאו לו ובלי ספק גם תלמידיו הכהנים (ברכות פ"ג ח"א) ובטלו הכהונה במותו כמו במית הנשיא⁽¹⁾.

כל ימי העוני והמצוק תחת ממשלת קנסטנטיאוס ומשנהו גאלולס צורר היהודים וכל התלאות אשר מצאום ראו ר' יונה ור' יוסי בעיניהם מתחלתם עד סופם. ראו חרבן הדרום מיד ארסקנס ועזריו ולגיונותיו, וראו איך ידו היתה באנשי צפורי ועשה בהם שפמים על אשר היתה ידם עם המורדים בדרום, ובלי ספק גם בטבריה אשר היא שכנה הקרובה לצפורי היתה הצרה מתפשטת בעת ההיא כי לולא שהיתה בסכנה לא היו ר' יונה ור' יוסי מתירים לאפות פת בשבת לצורך אנשי הצבא, ואמנם אם גם יסר ארסקנס את אנשי צפורי יסרם אך במשפט רק בפושעים ומורדים היתה ידו אבל לא השחית את העיר ואולי ר' יונה ור' יוסי היו משתדלים להצילה. ומועים כל האומרים כי צפורי נחרבה בעת ההיא ונכחדה מן הארץ, כי ידענו ברור שעוד בדור הבא עמדה צפורי על תלה וגם הישיבה בה לא פסקה אשר מנהיגה היה ר' מנא בנו של ר' יונה ואשר עמד שם בראש עד סוף ימיו ומת שם.

רבי מנא בנו של ר' יונה הזה נקרא גם מני או מו נא היה גם תלמידו של ר' יוסי. וכמה פעמים מצאנו שאמר הקשיתי לפני ר' יוסי (ברכות פ"א ה"א ה"ה ובכ"ט), ואף קראו רבי (שקלים פ"ז ה"ה קדושין פ"ג ה"ד). והיה בקי מאד בתלמודו ודקדק בו, ואמר לפעמים "אע"ג שלא אמר ר"י הדא מלתא אמר דכוותה" (בכורים פ"א ה"ו עירובין פ"ב ה"א ובכ"ט), ויהי דברו גם עם ר' חני (תענית פ"א ה"א), ותלך לפעמים לקסרין לשמוע תורה מפי ר' חוקיה (תרומו פ"ח ה"ט) וקראו "רבי" (דמאי פ"א ה"ד ובכ"ט). בימי חרפו היה מושבו בטבריה במקום אביו ובעת ההיא היה ר' חניגה דצפורי מנהיג הישיבה בצפורי. ובישבו בטבריה היה דברו עם ר' נשיא (פסחים פ"ה ה"א), אבל נראה כי לא היתה נפשו אל הנשיא הזה וככל חכמי הדור הנאמנים גם הוא לא יכול לראות את העול אשר עשה הנשיא בנתנו מינוי בצעק כסף למי שאינו ראוי ואמרו בפירוש: שר"ם היה מיקל לאילין דאתמני בכסף (בכורים פ"ג ה"ג). עוד ר"ם בטבריה מת רי"נ. כי כן יסופר אחרות של רי"נ מתה בצפורי ושלח ר' חניגה אל ר"ם כי יבוא לקבורתה ולא סליק ר"ם באמרו אם בחיי הנשיא אין חייבים להטמא לכבודו כל שכן במותו (ברכות פ"ג ה"א), ויוצא לנו כי בעת ההיא כבר מת רי"נ. ועוד זאת כי ר' חניגה היה בצפורי ושלח לר"ם לטבריה, כי רק אז יצדק לאמר "ולא סליק" כלומר ולא עלה לצפורי שהיא בהר. אבל אחרי ימים, עזב את טבריה וישב בצפורי ויהי שם ראש הישיבה שר' חניגה בענותו ירד ברצון משררתו והניח כהרז' מנא (פסחים פ"ו ה"א). וישב שם עד יום מותו (קה"ר פ' אם ימלאו העבים) בתלמודו הלך בדרכי אביו ורבותיו אבל לא נרשם בתכונה מיוחדת. מלכר זאת נראה כי היה אוהב את המשנה ואמר בפירוש

הבטל

(15) בירוש' שם איתא ר"י נטמאו לו תלמידיו וא"ל ר' מנא אם אבליס אתם למה אכלתם בשר ושתייתם וי' ואם לאו אבליס אתם למה נטמאתם. ובתב בתנ' אשרי מ"ק פ"ג ס' ט' משמע בירושלמי שהתלמידים מטמאין לרבן. ולא תחלוס מפני תשובת ר"ם ובכ"י ס' שער' חביא בשם רס"ן: ובירוש' איבעי לן תלמיד מהו ששמוא לזכור רבו ולא איפשטא הלכך לא יפסא. אבל ג"ל ברור דעובדא דר' ינאי ועירא ורתלמיד' ר' יוסי דמיתא אהך איבעיא בייתא להי לפשימיתא דהאיבעיא.

(ה"ד ה"ג)

תבטל שמיעה מקמ' מתניתא" (כתובות פ"ד ה' ד) תורת אביו היתה לו לחק ומשתדל בכל מקום להרצה ולהצילה ממגנדים אף אם שלא כדין (דמאי פ"ד ה"ב שביעית פ"א ה"א פ"ז ה"ב מעשרות פ"א ה"ו ערלה פ"ב ה"ה בכורים פ"א ה"א ובכ"מ) מהוראותיו נכיר כי היה איש קצר רוח מיראת הוראה מקפיד על כל חששה רחוקה ולא נשא פנים לצרכי זמנו ומקומו, והיה בזה הירושלמי האמיתי, כאשר ר' יונה ור' יוסי התירו לאפות פת בשבת לצורך אנשי חילו של ארסקנים היה הוא המהרהר אחריהם עד שהגיע אביו את דעתו ופייסו. ופעם אחת אירע שרבי חונה בן זמנו, תלמידו של ר' ירמיה (ובחסים עה) אשר עלה מבבל בימי ר' יונה ור' יוסי (ר"ה פ ב ה"ב), היה רוצה להתיר את המקום יב לא נא וגבלו נא בשביעית והיה כותב פתגם החיתור וחתמו ("ושלחו לה"מ שנה ראו יחתום על החיתור אבל ר"מ לא רצה לחתום עליו (שביעית פ"ו סה"א) וכלי ספק שממורד לב בהוראה לא חפץ שתהיה ידו עם ר"ח בהיתר הזה. אך כיוצא מן הכלל נברה פעם אחת יראתו מפני הסכנה על יראתו בהוראה: בימים ההם אירע כי בא פרוקלא עם חילו בשבת לצפורי. והתיר ר"מ לנחתומי ישראל למכור פתם בשוק (סנהדרין פ"ג ה"ה) אבל בדרך כלל היה מיראי הוראה ככל חכמי הדור האחרון אשר ספות חומרא על חומרא היה המטבע לכולם בהוראתם"). מתורות כלם יצא זה מפורש וביחיד נבין כן מתורות אחד מחבריו של ר' מנא אשר ישוה לו בפעולותיו, וכמעט גדול ממנו בחכמתו.

החבר הזה היה רבי יוסי בר בון או בר אבון, ר' אבון או רבי בון אביו הוא הנודע על ידי מסעותיו מא"י לכבל והפיץ שם תורות חכמי א"י, ובחזרתו הביא איתו תורות הבבליים. ומר' אבון הזה נזכרו בירושלמי הרבה דברים בשם "רבנן דתמן", במעט מקומות נקרא בירושלמי אבין⁸). ולרוב אבון, אך בתלמוד בבלי שמו אבין ולרוב קצורו וקראוהו רבין. ור' יוסי בנו כשנזכר בבבלי קראוהו גם כן ר"י בר אבין. ר' יוסי הזה קבל מאביו אשר לעבדו זה הביא הרבה הלכות מרבנן

(16) פרסום פסקים וגזירותיהם לכלל העם במקומם היה דרכם להכריז בצבור ע"י חלל ח"ו צידיקו אנו מכריזין. ואל הרחוקים שלחו בכתב תחתם מתננים על האיסור או ההיתר וע"י קרשין פ"ג ת"ד ומצאנו בכ"ס שהיו שולחים אנרות כאלה מא"י לכבל לפרסם הוראותיהם.

(17) אלה הם רוב חכמי הדור הזה: ר' אבמרי, כלאים ספ ב לא כן היה ר' מנא ואמר ונראה דר"ם קשיש מניה, ואין זה ר' אבמרי אחיו דר' יוסי כדמשמע בתרומות פ"ח ת"ס, ר' אבדימי דצפורי בנא מר' מנא ברכות פ"ד ה"ג. ר' אימי בן זמנו דר' מנא ואמר בשם ר' שמיי ברכות פ"ג ת"ה ור' אימי זה תתנו דר' יונה גיטין פ"ב ה"א. וכתוב שכבדו הירושלמי שתואר ר' אימי בבבלי ר' בא בן כהן אולי תלמידו דר' יהודה בן פון ע"י ברכות פ"א ה"ו. מנבילה היה אחיו שם פ"ג ת"א. ר' גורקי ע"ז פ"ג ה"ו ר' גמליאל בן אלעאי שבוטת ספ"ה. ר' גמליאל בן לויאני נדה ספ"ג. ר' גמליאל בר אבניניא פאת ס"א וישלשן בעי קומית ר' מנא ואולי שלשן אחד ויש כ"ס פ"ג. ר' הושעיה ב"ר שמיי תלמיד ר' יצחק בן אלעזר ע"י ס"ק פ"ב ה"ג ומנילה פ"ג ח ב ושם נראה שהיה מצעירי החכמים. ר' זעירא ב' באא קומי ר' מנא שביעית פ"ח ה"ס ובכ"ס. וע"י בסנהדרין. ר' חייא בר אדא ב' חברו דר' מנא כלאים פ"ח ה"א ש"פ ד"ה. ר' חנניה דתבא בפנים לעיל. ר' יוחנן בר מריא ע"י פסחים פ"ה ת"ו ואולי תוא אחיו של ר' חייא בר מריא סיבא בערבין ספ"ה. ר' יונה בוריא ע"י כלאים פ"ה ת"א. ר' יצחק ברית דר' חייא כתובת ברכות פ"ג ת"א. ר' יודן בר שקלי כתובות ספ"ה. ר' יצחק בר גופתא פסחים פ"ה ת"ב. ר' לוינסי יבמות פ"ח ת"ה וע"י דמאי פ"ו ח"ס ר' לעזר ע"י ביצה פ"א ת"ו. ר' מתניא כתובות פ"ד ת"ה. ר' יודן בן מנשה העניתי פ"ב ה"א ובסנהדרין אולי הוא בן מנשה המוכבא במגלה פ"ב ה"ב. ר' נחמן ב"ק פ"א ת"ו ובכ"ס. ר' סדור תנא למיע לר' מנא. חלה פ"ב ת"ב. ר' עולא שקלים פ"א ת"א. ר' עזרא ערבין פ"ב ה"א. ר' שמיי נדרים פ"ח ה"א מוקני הדור. ר' ברכיה ב' אחיו ר' שכאל, ר' חייא בר לולייני, ר' חבנא בן ענל, ר' חנניה ברית דר' הלל, ר' יודן בר פלא, ר' יצחק בן מתי, ר' לא דפאי, ר' לעזר דרומאי, ר' לעזר בן חני. ר' לעזר ב"ר יוסי? ר' יוסמי בר שונם, ר' פנחס בר חנניה, ר' שמואל בר אנדומי, ר' ששעא, ר' שמעון ב"ר הלל בן פזי. ר' תנחומא.

קצת מאלה החכמים כבר היו וקנים באים בימים בדור הזה ולמדו ופעלו גם בדור שלפניו. כבר הראאנו למעלה ששני ר' אבון היו ושניהם נקראו לפעמים אבון ולפעמים אבין וכבר העיר על זה חרב בעל מבוה הירושלמי ואין להוסיף על דבריו רק זאת כי לא נמצא בתלמוד ירושלמי קיצור אחר מהשם אבין כי אם בן כדרכו המיד להשלים האלף כמו מן חשם אבא, אבמי, אלעזר וקראם בא, בימי, לעזר.

(בר ד ת"ג)

מרבנן דתמן (שבת פ"ט ה"ג ובכ"מ) וידע היטב מנהג בני בבל (פסחים פ"י ה"ב) וספר דברים מריש גלותא כבבל (סוטה פ"ה ה"ה) והיו בידו הלכות רבות מגדולי האמוראים הבבליים מרב ושמואל רב הונא רב יהודה ורב חסדא ועוד אחרים⁽¹⁾. יותר מכל חבריו היה מוסר דברי הלכה ואגדה מכל גדולי האמוראים שבא"י מדיר הראשון עד זמנו. מר' חייא, חזקיה, ריב"ל, ר' יוחנן, ורשב"ל וכל הבאים אחריהם, והיה מדרקק בשמועתי ודרש בקדמוניות היהודים ובמנהגים ישנים⁽²⁾. מתכונתו הזאת נראה כי היה איש אשר לא רק למדא, עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח כי אם כונן לחקר הענינים וכל מגמתו לבוא עד תוכנתם. במקומות רבות נמצאהו משתדל לתת מעט להלכה ישנה (ברכות פ"א ה"ח שבת פ"ג ה"א ה"ן פ"ט ה"א ערוכין פ"ו ה"א סיכה פ"א ה"א ובכ"מ) וסותר לפעמים מעט שנתנו אחרים ואומר „לא מטעם הזה" ונותן מעט אחר (מגלה פ"ג ה"ז ובכ"מ). הוא אהב מאד להשוות דעות החולקים הפך בהן והפך בהן עד כי יצלח לו להראות כי לא פליגו (ברכות פ"ו ה"א שבת פ"ו ה"א כתובות פ"ו ה"א ובכ"מ). עיקר תלמודו היה לפתור המשניות או דברי האמוראים ולהמציא אופנים למען יעמדו אלה מול אלה ויתכנו להתקיים בלי סתירה (בכ"מ). רוב מחלקותיו עם ר' מנא ומצאנו שר"מ הוא השואל ור"י בר בון משיב על שאלתו (ברכות פ"ה ה"ב תרומות ספ"י סנהדרין פ"א ה"א) וכן להפך שר"י בר בון שאל שאלתו את ר"מ (שביעית פ"ו ה"ב). אמנם גם בקיאותו הרבה גם מעלותיו הנכבדות בדרך דרישתו ותלמודו לא היו להן כח להסך בעדו מפני הרוח השורר בזמנו. ככל אנשי דורו כן גם היא הלך בחסידותו לפני משורת הדין ובמר נפש ראה שעובדי אדמה בזמנו חורשים בשביעית ואמר מה שהתירו בראשונה בימי ר' ינאי לא מפני שיותר לעשות כן אלא מפני שבא"י המלכות איננה (שביעית פ"ד ה"ב). ומענין הרברים נראה כי הוא בשום ענין לא היה מתיר לולא שר' ינאי בימיו היה מתיר את הדבר. ובאמת הוא לעצמי רע עליו המעשה אם ראה חכמים אחרים עושים חוזה עם ההכרח אף אם יש להצדיק המעשה לפי משפט הדת רק אם אינו כמדת החסידות העושה יותר ממה שהדין דורש. כן יתברר לנו מתוך מעשה שאירע בימיו. פעם אחת בא פרוקלא עם חילו לצפורי והורה ר' מנא לנחתומים למכור פתם בשוק בשבת, וכן התירו החכמים בנה לאפות לחם חמץ בפסח, וההוראות האלה היו בשורת הדין וכבר הוחלטו בבית דינא של ר' יונה ור' יוסי ומי יהרהר אחריהם? וככל זאת ר"י בר בון מחסידותו אמר אני לא אוכה ולא אשמע אל ההיתר אני פי

מלך

אבל הקצור רבין לא נמצא בירושלמי כי אם בבבלי, וחאסדא בשם הערוך בערך אבין, ראבון אבין שמו"ש, ענה ברבנו נהן כי לא כתב כן מעולם וגם לא נמצא בשום מקום השם „ראבון" וגוי' הערוך: ר' בון אבין שמו. כתבתי זה להזהיר התלמידים שלא לפסוק על גשכשי ספרים מחסרון ידיעה.

(19) בתענית (כ"ג): איתא: ר"י בר אבין הוה שכיח קמיה דר' יוסי דמן יוקרת ואתא קמיה דרב אשי. וזו פתח דמוכת דמה לר' בר אבין בבבל וגבי רב אשי. והרי ר"י דמן יוקרת הוה בא"י וע"כ ברור שצ"ל ר' אשי והוא ר' יוסי חברו של ר' יונה שוב מצאתי שחזיר על זה בעל דקדוקי סופרים שם צד 140 אות ב'. אבל מה שכתב יש דרבא קרי ליה ארי שבחבורה ליתא אלא לר' חייא בר אבין קרי ליה הכי בשבת (קרא): גם מה שחמם מה דחולין מתיב ר' בר אבין אמימר דרב עיירא משמית דרבא אין תימה כל עיקר. להענין כן ר' בר אבין ידע שמחתיהו דאמוראי בבליא ושמע שמעתיה דרב עיירא משמית דרבא ומתיב עלה ולא לדידיה אלא למאן דאיתיה כבבל תדע דאמר מתיב ולא מיתביה. ורב עיירא הוה חי בימי רב פפא ב' זמנו של ר' בר בון.

(20) עי' כלאים פ"ט ה"ד כל אותן י"ג שנים וכו'. שם: יליף רב כניה כל כללי דאדרייתא. ביצה פ"א ה"א מעשה בבניו של ר'י בן שמוע. שם פ"ב ה"ד רשב"ל הוה עבר קוסו קדרא וכו': שם: דוד מת בעצרת. תענית פ"ד ה"א ג' מאות ספסלין. מגילה פ"ג ה"א מאן דהוה סליק למידון בירושלים וכו'. שם ה"ב בראשונה וכו' ועוד הרבה דברים ממנו בקדמוניות, ודקדק בדברי חכמים שקדמותו: עי' פסחים פ"א ה"ד ויהנן חקוקא הוה. שם פ"ד ה"ג למסור קנסו והווי צווחין ליה וכו'. ביצה פ"ב ה"ח שהיו מתרים כנגדן. גדרים פ"ה ה"ז אבין הוה עובדא, ב"ק פ"ב ה"ב כבשא דאחיני הוה. ב"ב פ"ח ה"ט כן אמר ליה. ועוד בב"ב. דר' ה"ג

מלך שמור פי מלך מלכי המלכים ולא אחיש למצות בשר ודם (ירוש' סנהדרין פ"ג ה"ו). ואולם בזאת נפלאה חסידותו ממדה רבים מן החסידים האחרים כי הוא היה חסיד רק לעצמו וידע מאד כי לא כל אדם נכון לחסידות, ועל כן חשב חשבונית עם רפויני האדם ולפי רפויניו מסתפק גם במעט אשר יעשה האדם מהמון העם ובפירוש אמר אף מי שייחד לו מציה אחת לעשותה ולא יעבור עליה שכרו יקח (קידושין ס"א) ואמר עוד מכיון שלא הלך אדם בעצת רשעים כמי שהלך בעצת צדיקים (ג"ו שם). אם נתבונן בתלמוד ירושלמי נמצא כי ר' יוסי בר בון היה כמו מאסף לכל מחנות האמוראים הנוכרים בו. ואם אמנם מצאנו כי נזכרו בו גם בני רבי שמואל (ר"ה פ"א ה"א ביצה פ"א ה"ו סוטה פ"ה קדושין פ"ד ה"ח) וחתנו ר' הלל (בב"מ, אין זה ראיה כי השתלשלה שלשלת האמוראים עוד דור אחריו, כי אם נאמר כי ר' יוסי בר בון נחתם תלמוד הירושלמי, ואולי הוא עצמו חתמו והבנים בו גם דברים מצעירי חכמי הדור אשר בנו וחתנו היו מהם. ואולם לא נתמה על החפץ מה ראו על ככה לחתמו עתה? כי חס-יון התשוקה לעסוק בפלפול ובמשא ובמתן של הלכה עשה זאת, כי הגיע ימים אשר דורשי ההלכה מעטו והכל רצים אחר ההגדה. בדברי ר' שמואל הנזכר נמצא מתואר יפה מצב הדור הזה. הוא היה אומר באחת מדרשותיו חכם בעיניו איש עשיר זה בעל התלמוד ודל מבין יחקרנו זה בעל אגדה, שבעל התלמוד הוא כמי שיש בידו עשות של זהב שאינו יכול להוציא, ובעל אגדה הוא כמי שיש בידו פרוטות ויכול להוציאן (הוריות ס"ג), מזה נראה כי הגיעו ימים אשר בהם הלכה דרישת ההלכה הלך וחסור והימים ימי בכורי האגדה. ועתה במעמדים כאלה אין להפליא אם החכמים השרידים אשר הבינו כי לא יוכלו לכלוא את הרוח השליט בזמנם, ראו כי חובה קדושה היא להם להציל את חכמת התלמוד מנשיה ולחבר במחברת את כל התורות אשר השאירו האמוראים ולקיימן לדור אחרון, ולא נפלאה ולא רחוקה היא לשער כי ר' יוסי בר בון עצמו לקח הדבר בידו והשלים מה שכבר החל רבו ר' יוסי אשר ירה אכן פנתו לחבור התלמוד, אם נשית לב על מספר גדול ממאמריו ההלכותיים נמצא שהם לרוב כמו חותם השקלא וטריא של הפוסקא שבמשנה, וכאופן שנמצא בתלמוד הבבלי שאחרי השקלא וטריא התלמודי של האמוראים הקדמים מחובר לזוב הכרעת רב אשי. ואחרי שלפי קבלתנו היה רב אשי מסדר הבבלי, קרוב הדבר שזאת ההכרעה היא סימן הסדור וההערכה של המעריך, ועתה במצאנו המנהג הזה גם בר' יוסי בר בון בירושלמי לא רחיקה היא ההשערה שהוא היה בבחינת סדור הירושלמי בערך רב אשי בבחינת סדור הבבלי. אבל איך שיהיה ברור הדבר שבדור הזה נחתם הירושלמי.

פרק אחד עשר

י"ט האגדה ורבנן דאגדה

בכל דורות האמוראים היו בין בעלי ההלכה אחדים אשר לא דרשו ולא בקשו את חכמת האגדה ויהיו מתנגדים לדורשיה, אבל הנסיון הורנו כי כל התנגדותם אך לשוא עשו ולא יכלו לדון עם משאלות הזמן התקיפות מהם. לחץ המאורעות, העוני וקושי השעבוד אשר גברו סדור אל דור זה החלישו את תשוקת העם אל ההלכה אבל פתחו לבם ואונם אל האגדה הנותנת להם דברים טובים ונחומים ותקוה טובה למתאשים בעתים הרעות. כבר בראשית פרק זמן הראשון אחרי מות ר"י הנשיא הגיע העת אשר צמאה נפש העם לברכות ונחמות והכל רצים לשמוע דברי אגדה. כי בימים

(ה"ד ת"ב)